APPINGEDAM

gemeentebeschrijving
regio Hogeland

Monumenten Inventarisatie Project provincie Groningen

colofon

uitgever : Provincie Groningen

samenstelling
en lay-out : J.T. Possel, kunsthistoricus
M. van der Werff, sociaal-geograaf
J.B. Wolters, stedebouwkundige

INLEIDING

De gemeentebeschrijving van Appingedam is ontstaan in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project (MIP). Dit project is geïnitieerd door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en uitgevoerd door de provincies. Het heeft als doel een globaal overzicht te geven van de stedebouw en bouwkunst uit de periode 1850-1940. De inventarisatie is per provincie, gebiedsgewijs aangepakt. Voor de provincie Groningen waren dat de volgende gebieden: het Hogeland (inclusief de gemeente Slochteren), het Westerkwartier, het Oldambt, de Veenkoloniën en het Gorecht.

Om greep te krijgen op het inventarisatiegebied is de volgende methodiek ontwikkeld:
1 er is een regiobeschrijving gemaakt van elk van de hierboven genoemde gebieden, die een algemeen kader biedt voor de uitgevoerde inventarisaties;
2 in samenhang daarmee is per gemeente een gemeentebeschrijving opgesteld, die nader ingaat op de ontwikkelingen in die gemeente;
3 verder zijn door middel van veldwerk structuren en objecten uit de betreffende periode geïnventariseerd. De inventarisatie heeft tevens als toetsing gediend van de regio- en gemeentebeschrijving.

In de gemeentebeschrijving van Appingedam wordt in het kort een beeld geschetst van de ontwikkelingsgeschiedenis van de gemeente tot 1940. De volgende aspecten komen hierbij aan de orde:

1 begrenzing en ligging van het gebied
2 ontstaansgeschiedenis
3 grondgebruik
4 infrastructuur
5 nederzettingsstructuur.

Na deze ontwikkelingsschets van de gemeente wordt tenslotte in hoofdstuk 6 doel en methodiek van het stedebouwkundig veldonderzoek en de inventarisatie van de bouwkunst weergegeven.

Bij de totstandkoming van deze gemeentebeschrijving en de inventarisatie hebben wij van de kant van de gemeente alle mogelijke medewerking ontvangen. Wij willen haar hiervoor hartelijk bedanken.

J.T. Possel
M. van der Werff
J.B. Wolters

Inhoudsopgave

GEMEENTEBESCHRIJVING APPINGEDAM

1 Ligging.....1

2 Ontstaansgeschiedenis.....2
2.1 Geologische geschiedenis.....2
2.2 Bewoningsgeschiedenis.....3

3 Agrarisch grondgebruik.....4

4 Infrastructuur.....6
4.1 Landwegen.....6
4.2 Waterwegen.....7
4.3 Spoorwegen.....8
4.4 Overig vervoer.....8

5 Nederzettingsstructuur.....9
5.1 Algemeen.....9
5.2 Nederzettingsstructuur per kern.....10
- Appingedam.....10
- Marsum.....15
- Opwierde.....16
- Tjamsweer.....17
5.3 Verspreide bebouwing.....17

INVENTARISATIE

6 Inventarisatie stedebouw en bouwkunst.....19
6.1 Stedebouwkundig veldonderzoek.....19
6.2 Gebied met bijzondere (stedebouwkundige) waarden.20
- Appingedam: gebied rond Mr. S. Reijndersplein..20
6.3 Inventarisatie van de bouwkunst.....23

LITERATUURLIJST.....24

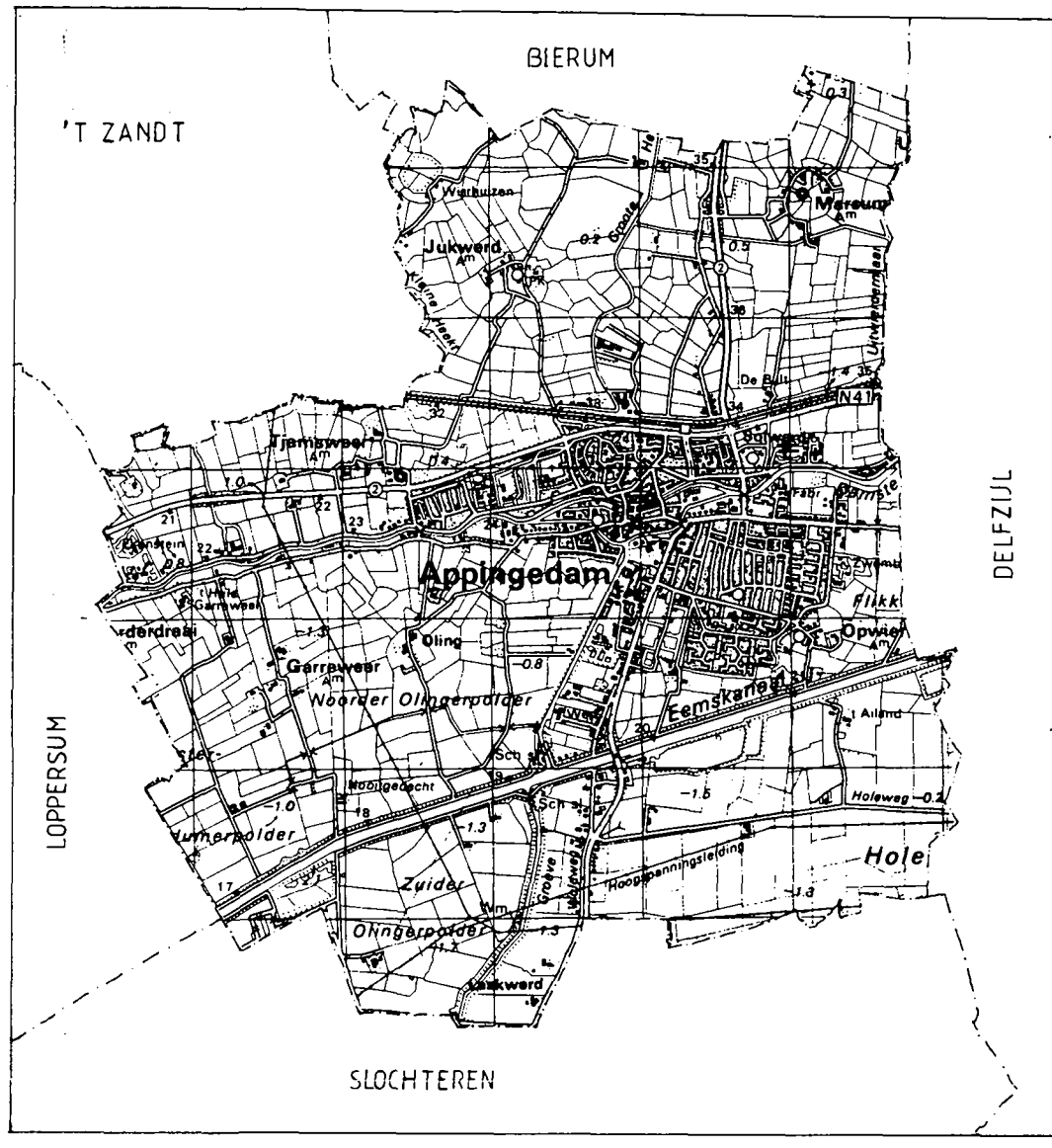

GEMEENTE
APPINGEDAM

0 1 2,5 KM

GEMEENTEBESCHRIJVING APPINGEDAM

1 Ligging

De gemeente Appingedam ligt in het noordoosten van de provincie Groningen. Het gebied wordt in het noorden begrensd door de gemeenten 't Zandt en Bierum, in het westen door Loppersum, in het zuiden door Slochteren en in het oosten door Delfzijl. Het grondgebied van de gemeente beslaat 2436 ha.

In de gemeente ligt één grote kern, nl. de gelijknamige stad Appingedam met de daaraan vastgegroeide plaatsen Opwierde en Solwerd. Verder liggen in de gemeente de dorpen/gehuchten Garreweer, Jukwerd, Marsum, Oling en Tjamsweer en verspreid voorkomende boerderijen, woningen en voormalige steenfabrieken.

2 Ontstaansgeschiedenis

2.1 Geologische geschiedenis

Rond 2500 voor Christus bestaat het noorden van Groningen nog grotendeels uit waddengebied. Daarna groeit door veenvorming en sedimentatie het landschap aan.

Van 1000-600 voor Christus treedt een transgressiefase (= periode waarin de zeespiegel stijgt) op, waarin door sedimentatie kwelderwallen worden gevormd. Eén van deze kwelderwallen loopt van Usquert in zuidelijke richting via Middelstum naar Ten Post en vervolgens in noordelijke richting via Loppersum en Godlinze naar Spijk. Deze kwelderwal vormde de oevers van de Fivelboezem, het mondingsgebied van de rivier de Fivel in de Waddenzee. Deze rivier was een natuurlijke afwateringsgeul voor de meer zuidelijk gelegen veengebieden.

Eén veengebied lag tussen het Damsterdiep en het Schildmeer (gemeente Slochteren). In de volgende transgressiefase, van 500-50 voor Christus, komt hierin een systeem van geulen tot ontwikkeling. In en vlak langs deze geulen vond afzetting plaats van zandige klei, die verder van de geulen af snel zwaarder van samenstelling werd.

Van 300-600 vindt er weer een transgressiefase plaats. In deze periode dringt de zee via diverse niet gesloten geulen in de kwelderwal, o.a. tussen Loppersum en Marum, het daarachter gelegen gebied binnen. Hierbij wordt een relatief dun pakket zware klei afgezet, de zgn. knipklei. In het gebied zuidelijk van het Damsterdiep slibben de eerder gevormde geulen door sedimentatie dicht.

Tot omstreeks 1000 na Christus staat het gebied onder invloed van de zee en blijft de Fivelboezem zijn omvang houden. Daarna volgt echter een periode waarin de zeeboezem snel dichtslibt en successievelijk wordt bedijkt. De oude loop van de Fivel is nog steeds plaatselijk in het landschap te herkennen. Met de aanleg van de dijken kwam een eind aan een periode waarin het landschap door de zee werd gevormd.

De vorming van het grondgebied van de gemeente Appingedam heeft dus in hoofdzaak plaatsgevonden voor het begin van de jaartelling. De bodem in de gemeente varieert van lichte tot zware (knip)klei. Het gebied ten zuiden van het Damsterdiep bestaat uit klei op veen. Dit gebied ligt als gevolg van inklinking van het veen relatief laag. De hoogte in de gemeente daalt dan ook in het zuiden tot 1,7 meter beneden NAP en loopt in het

noorden op tot 2,2 meter boven NAP.

2.2 Bewoningsgeschiedenis

De eerste bewoners in dit gebied vestigden zich nog voor het begin van de jaartelling. Door de voortdurende overstromingen werden zij genoodzaakt tot het ophogen van hun woonplaatsen, waardoor wierden ontstonden, o.a. Jukwerd, Marsum, Opwierde, Solwerd en Tjamsweer.

In de zevende of achtste eeuw na Christus werd vanuit de nederzetting Tjamsweer een wierde opgeworpen in een bocht van het riviertje de Apt. Dit riviertje kwam vanuit de Woldstreek en stroomde richting Eems; het is later dichtgeslibd. De wierde werd naar het riviertje 'Apping' genoemd. Na de vestiging van een klooster op deze wierde rond 1237 veranderde de naam in Monnikenwierde.

In de tiende eeuw werd een oost-west verbinding gegraven tussen de Eems en de Fivel door het gebied van de dichtgeslibde Fivelboezem: de Delf. Deze waterweg loopt ten zuiden van de wierde Apping. Door de werking van eb en vloed heeft het kanaal een bochtig verloop gekregen. Ter hoogte van deze wierde werd in de twaalfde eeuw een dam aangelegd, die de aanzet vormde tot het ontstaan van de nederzetting Appingedam. In 1317 vond afsluiting van de Delf aan de Eems plaats door de aanleg van drie zeesluizen: de drie Delfzijlen. Dit groeide uit tot de vesting en havenplaats Delfzijl.

In 1424 werd besloten tot de aanleg van een waterweg Groningen-Delfzijl. Hiervoor werd tussen Groningen en Ten Post een kanaal gegraven, dat op de Delf aansloot. Sindsdien heet deze verbinding 'Damsterdiep'. Het Damsterdiep heeft een belangrijke afwateringsfunctie voor de omgeving: zo wordt o.a. het water uit de gemeente Appingedam naar de Eems afgevoerd.

3 Agrarisch grondgebruik

In de vorige eeuw deed zich op het Hogeland een omslag voor in het agrarisch grondgebruik. Door o.a. de veepest, de verbetering van de waterbeheersing en de grote vraag naar akkerbouwprodukten stapten veel boeren over van de veeteelt naar de akkerbouw.

AGRARISCH GRONDGEBRUIK GEMEENTE APPINGEDAM

jaar	% akker-bouw	% gras-land	% tuin-bouw	tot. opp. cultuurgrond (ha)
1815	34,3	65,7		2236,65
1833	74,1	23,8	2,1	2352,26
1862	52,0	48,0		2447,50
1885	62,8	35,1	2,1	2255,61
1930	33,4	65,2	1,4	2154,04

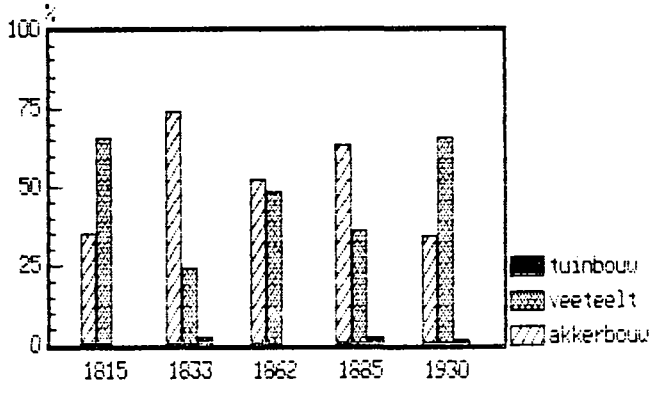

Bron: E.W. Hofstee (1985)

Ook in de gemeente Appingedam was in eerste instantie van een dergelijke omslag sprake. In 1815 is het grootste deel van de totale oppervlakte cultuurgrond nog in gebruik als grasland. Daarna treedt een sterke verschuiving op in de richting van de akkerbouw. In 1862 is het percentage akkerbouw echter afgenomen, terwijl het in 1885 weer is toegenomen. In 1930 is er weer sprake van een afname en is de verhouding akkerbouw-grasland ongeveer hetzelfde als meer dan een eeuw daarvoor.

Voor dit wisselende verloop van het percentage akkerbouw, een patroon dat afwijkt van het algemene beeld, kan geen verklaring worden gegeven. Hofstee meldt hierover: "Appingedam vertoont een zeer merkwaardig verloop van het percentage akkerbouw, dat alleen door een nauwkeurig plaatselijk onderzoek misschien verklaard

kan worden" (uit: Hofstee, E.W. Groningen van grasland naar bouwland 1750-1930. Wageningen, 1985)

Van belang voor de landbouw is een goede afwatering. Met name in het deel ten zuiden van het Damsterdiep kampte men, door de lage ligging van dit gebied, met afwateringsproblemen. Om de waterstand te beheersen richtte men in de negentiende eeuw molenpolders op. In deze polders werd het water door molens omhooggepompt en via afwateringsgeulen afgevoerd. Het ten zuiden van Opwierde gelegen Opwierdermeer werd in de tweede helft van de negentiende eeuw drooggelegd.

In de loop der tijd zijn veel windmolens verdwenen of vervangen door stoom- of electrische gemalen. In de gemeente Appingedam werden de volgende molenpolders opgericht:

- Garreweerster-Wirdumerpolder
- Leeghwaterpolder
- Noorder Olingerpolder
- Zuider Olingerpolder.

Zoals gezegd vond de vroegste bewoning in dit gebied plaats op wierden in het kweldergebied noordelijk van het Damsterdiep. Vanuit de wierden werd het omliggende gebied verdeeld, zodat in de naaste omgeving van de wierden een radiaire verkaveling, een onregelmatige blokverkaveling dan wel een mengvorm daartussen ontstond. Rond 1850 komt dit patroon voor bij Marsum en Opwierde. Verder van de wierden af werden kreken en prielen als perceelsscheiding gebruikt. Het laaggelegen gebied ten zuiden van het Damsterdiep werd later in gebruik genomen. Door het graven van sloten kwam hier een regelmatig blokverkavelingspatroon tot stand.

Van 1960-1966 is in deze omgeving de ruilverkaveling 'Opwierde-Amsweer' uitgevoerd. Ruilverkaveling heeft tot doel om een zo rationeel mogelijke indeling van het land te krijgen met een minimum aan belemmering bij de bewerking van het land met machines. Hierdoor komen er grotere en beter gevormde kavels tot stand. In de gemeente Appingedam heeft dit ertoe geleid dat delen onregelmatige blokverkaveling zijn vervangen door een meer regelmatig patroon. Het radiaire patroon rondom Marsum is echter gespaard, terwijl ten oosten van Jukwerd nog onregelmatige kavels zijn te vinden.

4 Infrastructuur

4.1 Landwegen

De wegenstructuur in de gemeente Appingedam wordt bepaald door:

- de aanwezigheid van het Damsterdiep
- de ligging van de gehuchten
- verspreid voorkomende boerderijen.

Omstreeks 1850 zijn er al diverse wegen verhard, wat te danken is aan de belangrijke positie van de stad Appingedam in de omgeving. Alle verharde wegen lopen dan ook via deze kern. Reeds in het midden van de zeventiende eeuw was, in opdracht van het provinciaal bestuur, de trekweg langs het Damsterdiep verhard. Verder loopt er vanuit Appingedam een verharde weg in noordelijke richting naar diverse dorpen in de gemeente Bierum. In 1845 wordt de Woldweg bestraat, de verbinding tussen Appingedam en Slochteren. Deze weg loopt door naar Delfzijl.

In de tweede helft van de vorige eeuw heeft er onder invloed van het opkomende wegverkeer een verdere uitbreiding plaats van het verharde wegenpatroon. Dan wordt ook de weg langs de zuidkant van het Damsterdiep verhard. Verder worden de meeste gehuchten in deze periode beter bereikbaar: Garreweer, Marsum, Oling, Opwierde en Tjamsweer. De wegen naar Garreweer en Opwierde lopen in zuidelijke richting door naar enkele boerderijen, waarbij er twee bruggen over het Eemskanaal worden gelegd. Ook in de Woldweg komt een brug.

Van 1900-1940 verandert er maar weinig. Dan wordt de weg naar Jukwerd verhard, die doorloopt tot in de gemeente Bierum.

In de Tweede Wereldoorlog verdwijnt een aantal bruggen over het Eemskanaal, bijvoorbeeld bij Overschild. Na 1945 worden deze bruggen niet herbouwd.
Ook bij de verbreding van het Eemskanaal in de vijftiger jaren verdwijnen er een aantal bruggen, waaronder de bruggen ten zuiden van Garreweer en Opwierde. Ook de oorspronkelijke brug in de Woldweg is inmiddels verdwenen. Naast de Woldweg is een nieuwe weg aangelegd met brug over het Eemskanaal.

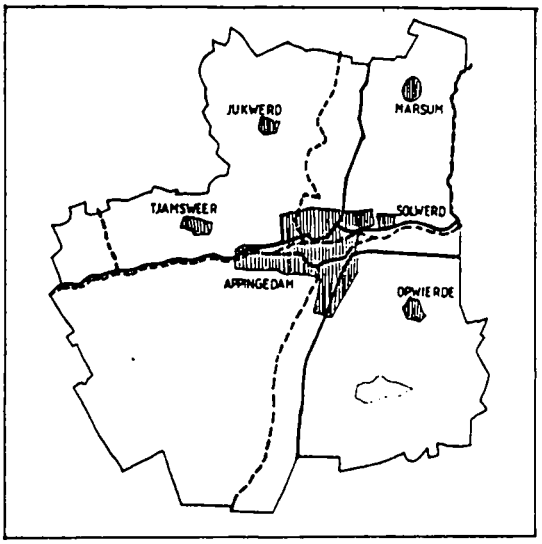

±1850

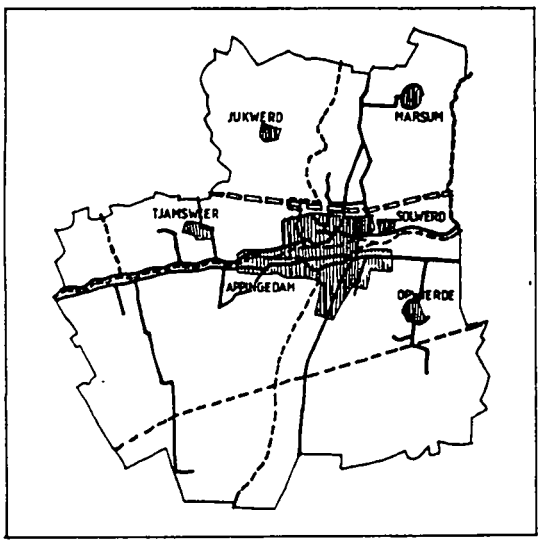

±1900

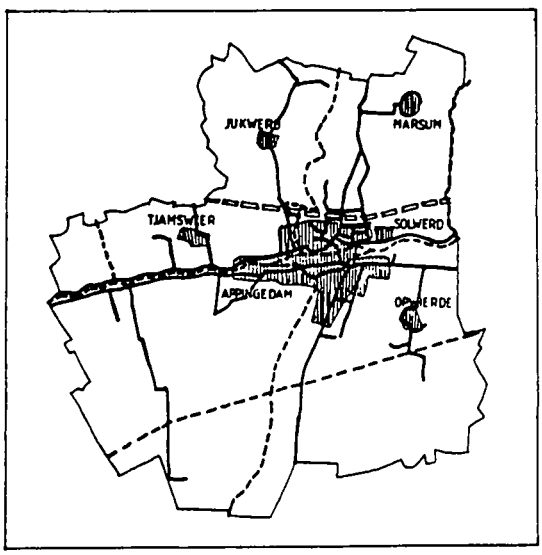

±1940

GEMEENTEGRENS
VERHARDE WEG
WATERWEG
SPOORWEG

GEMEENTE
APPINGEDAM

0 1 2 3 4 5KM

4.2 Waterwegen

In de gemeente Appingedam komen de volgende waterwegen voor:

- Damsterdiep (deels gegraven in de tiende eeuw, deels in 1424)
- Eemskanaal (gegraven tussen 1870-1876)
- Groeve (natuurlijk, later gekanaliseerd)
- Groote Heekt (natuurlijk, later gekanaliseerd)
- Oosterwijtwerdermaar (natuurlijk, later gekanaliseerd)

In de tiende eeuw was er een oost-west verbinding gegraven tussen de Eems en de Fivel: de Delf. Dit kanaal kreeg door zijn open verbinding met de zee een meanderend, natuurlijk karakter. Om een eind te maken aan de overstromingen die door het kanaal werden veroorzaakt, werd het in 1317 van de Eems afgesloten door de aanleg van drie zeesluizen (de drie Delfzijlen).

In 1424 werd besloten tot de aanleg van een waterweg van Groningen naar Delfzijl. Hiervoor werd tussen Groningen en Ten Post een kanaal gegraven, dat op de Delf aansloot. Sindsdien heet deze verbinding van Groningen naar Delfzijl 'Damsterdiep'. Het Damsterdiep was een belangrijke scheepvaartroute. Zeilschepen, trekschuiten en later stoomboten en motorschepen zorgden voor het vervoer van goederen en personen. Na het graven van het Eemskanaal op hetzelfde traject verloor het Damsterdiep echter zijn betekenis voor de scheepvaart. Tegenwoordig is het vooral van belang voor de afwatering en de recreatievaart.

De overige waterwegen in de gemeente Appingedam hebben van oorsprong een natuurlijke ontstaanswijze. Later zijn ze gekanaliseerd om het scheepvaartverkeer beter mogelijk te maken. De Groeve stroomt van het Damsterdiep via het Eemskanaal naar het Schildmeer in de gemeente Slochteren. De Groote Heekt loopt van het Damsterdiep in noordelijke richting naar de gemeente Bierum, waar het zich tussen Holwierde en Krewerd splitst in het Krewerdermaar en het Bierumermaar. Het Oosterwijtwerdermaar loopt van het Damsterdiep langs Tjamsweer naar Oosterwijtwerd (gemeente 't Zandt), waar het zich splitst in het Eenumermaar, Leermenstermaar en het Godlinzermaar. De maren vervulden een belangrijke functie voor het scheepvaartverkeer uit de omliggende dorpen naar het Damsterdiep en vervolgens naar de stad Groningen.

4.3 Spoorwegen

In 1866 werd in de provincie Groningen de eerste spoorlijn aangelegd. Daarna volgden er meer en in 1884 werd door de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen de spoorlijn Groningen-Delfzijl aangelegd. Deze spoorlijn loopt onder meer langs de stad Appingedam waar een station werd gebouwd. Ten noorden van Tjamsweer werd een halteplaats ingesteld (verdwenen). Het station van Appingedam is afgebrand en vervangen door een abri.

4.4 Overig vervoer

Vanaf het begin van deze eeuw werd een deel van het goederenvervoer verzorgd door boderijders. Met paard en wagen en later met de vrachtwagen reden ze naar de stad Groningen om bestellingen op te halen. Zo reed in 1935 vanuit Appingedam dagelijks een boderijder naar Groningen.

In de jaren twintig was in Appingedam de Damster Automaatschappij (DAM) opgericht, die busdiensten onderhield op de stad Groningen. In 1970 is de DAM door de Groninger Autobusdienst Onderneming (GADO) overgenomen.

5 Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

Appingedam is de enige gemeente op het Hogeland waarin een plaats ligt met stadsrechten. Samen met de buurgemeente Delfzijl behoort Appingedam tot de dichtst bevolkte gemeenten op het Hogeland. Behalve de stad Appingedam met de daaraan gegroeide plaatsen Opwierde en Solwerd bestaat de gemeente uit de dorpen/gehuchten Garreweer, Jukwerd, Marsum, Oling en Tjamsweer.

In deze paragraaf wordt een algemeen beeld geschetst van de inwoners- en woningaantallen in de gemeente. De kern Appingedam en de dorpen worden in de volgende paragraaf behandeld, terwijl in 5.3 de verspreide bebouwing aan bod komt.

inwoners in de gemeente Appingedam

jaar	1859	1869	1879	1889	1899	1930	1947	1987
aantal	3520	3612	4060	4209	4348	6488	7219	12727

woningen in de gemeente Appingedam

jaar	1859	1899	1930	1947	1987
aantal	635	747	1695	1903	5099

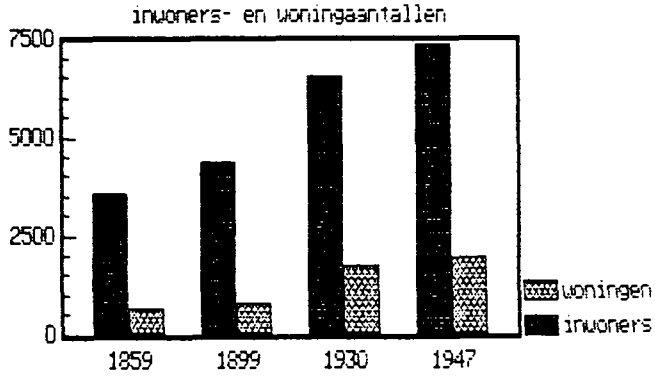

bronnen: - volkstellingen
- C.B.S.

Het inwonertal vertoont in de MIP-periode een stijgend verloop. Vooral na de eeuwwisseling neemt het aantal inwoners fors toe: de vestiging van diverse industrieën en een groei in de ambachtssector zorgden voor een toename in de werkgelegenheid. Zo groeit het inwonertal van 1899-1930 gemiddeld met 71 personen per jaar,

terwijl er van 1930-1947 er gemiddeld nog eens 43 personen per jaar bijkomen. Na 1947 is het aantal inwoners nog aanzienlijk toegenomen met 5509 tot bijna 13000.

De toename van de woningvoorraad houdt in eerste instantie geen gelijke tred met de bevolkingstoename. Van 1859-1899 komen er slechts 112 woningen bij, een gemiddelde van nog geen drie per jaar. Door de relatief sterkere stijging van het aantal inwoners neemt de woningbezetting toe van 5,5 in 1859 tot 5,8 personen per woning in 1899. In de eerste dertig jaar van de twintigste eeuw wordt de woningbouw aanzienlijk opgevoerd en komen er 948 woningen bij, gemiddeld bijna 32 per jaar. Hierdoor daalt de woningbezetting in 1930 tot 3,8. Van 1930-1947 is de toename aanmerkelijk minder. Dan komen er slechts 208 woningen bij. De woningbezetting blijft dan vrijwel stabiel. Van 1947-1987 neemt het aantal woningen gemiddeld met bijna 80 per jaar toe, waardoor de woningbezetting in 1987 is gedaald tot 2,5.

5.2 Nederzettingsstructuur per kern

Appingedam

Appingedam ligt op circa 25 kilometer ten noordoosten van de stad Groningen aan het Damsterdiep. Het is de oude hoofdplaats van Fivelingo, één van de zes historische landstreken van de provincie Groningen.

Zoals in paragraaf 2.2 al is vermeld, werd de wierde Apping in de zevende of achtste eeuw opgeworpen in een bocht van het riviertje de Apt. Na de vestiging van een Augustijner klooster op de wierde in 1237 veranderde de naam in Monnikenwierde. Het klooster werd in 1705 gesloopt.

Ten zuiden van de wierde werd de Delf gegraven, het latere Damsterdiep. Ter hoogte van de wierde werd in de Delf een dam gelegd die voorzien was van een sluis en werden de oevers bedijkt om te voorkomen dat het zeewater te ver oprukte. Bij de dam, waar de aangevoerde goederen overgeslagen moesten worden, ontstond een bloeiende nederzetting van schippers, koop-en ambachtslieden: Appingedam. Na de aanleg van de drie Delfzijlen was de dam overbodig geworden en werd opgeruimd.

Het belang van Appingedam blijkt als in 1327 de plaats stadsrechten verkrijgt. Appingedam groeide uit tot een handelsstad met contacten in Noord-Nederland en Noord-Duitsland. Na de zestiende eeuw verloor Appingedam zijn

centrumpositie. De stad Groningen duldde geen concurrentie, maar ook het dichter bij de zee gelegen Delfzijl nam een deel van de handel weg.

Appingedam heeft een langgerekte structuur, die is ontstaan door bebouwing langs het Damsterdiep. Later aangelegde water- en verdedigingswerken hebben het langgerekte patroon iets meer rechthoekig gemaakt. Achter de aan weerszijden van het Damsterdiep lopende straten werden eveneens oost-west lopende straten gesitueerd. Haaks hierop lopen verbindingsstraatjes.

Van oudsher is de noordzijde van het Damsterdiep de kant van de luxere woningen en patriciërshuizen (Solwerderstraat, Gouden Pand). Eveneens noordelijk ligt het station met de Stationsweg en de Oranjebuurt, waar ook grote vrijstaande huizen staan. De bebouwing op/naast de Monnikenwierde is veel eenvoudiger van aard. De zuidzijde van het Damsterdiep is de kant van de bedrijvigheid, en eveneens aan deze zuidkant (nog ten zuiden van het Nieuwe Diep) woonden de arbeiders van Appingedam.

Op 13 november 1972 werd een deel van de binnenstad van Appingedam ingevolge artikel 21 van de Monumentenwet ingeschreven als beschermd stadsgezicht. Op advies van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg is in 1987 voorgesteld het beschermde stadsgezicht nog enigszins uit te breiden.

Voor 1850
Voor 1850 was een structuur ontstaan van parallel lopende straten langs het Damsterdiep. Kleinere straten vormen dwarsverbindingen hiertussen (zie kaart 'Gebieden', 1*). Dit levert een stedelijk beeld op met aaneengesloten bebouwing, bestaande uit panden van twee en in een enkel geval drie lagen hoog. De Solwerderstraat in het noorden en de Dijkstraat in het zuiden zijn deels gebouwd op de dijken van de Delf. De panden aan deze straten staan met de achterzijde naar het water gericht en hebben verschillende niveaus binnenshuis: de zogenaamde dijkhuizen. Vanaf het water kon men zo het huis binnen komen. Parallel aan de Dijkstraat loopt de Wijkstraat, waaraan de dertiende eeuwse Nicolaikerk staat.

* onder 'Gebieden' worden verstaan die plekken in het dorp die de aandacht verdienen omdat de bebouwing er overeenkomst vertoont qua ouderdom en/of type en/of architectonische kenmerken. Een uitzondering hierop vormt 'Gebied 1' dat de oude kern aangeeft. Deze Gebieden zijn in hoofdstuk 6.3 op kaart aangeduid.

Het stadsgebied wordt omgeven door waterwegen. In het westen loopt de Nieuwe Heekt, de verbinding tussen het Damsterdiep en de Groote Heekt, in het noorden de stadsgracht het Kattendiep (in 1965 gedempt) en in het zuiden de Groeve en het Nieuwe Diep. Deze waterwegen zijn duidelijk van invloed geweest op de ontwikkeling van het stratenpatroon en de invulling van de bebouwing. De wierde in het noordwesten van de stad (nog steeds herkenbaar) speelt een ondergeschikte rol in de ontwikkeling van de stad. In 1850 is deze slechts voor een klein deel bebouwd. De ruimte tussen de wierde en het Damsterdiep is al wel ingevuld.

1850-1900
In 1870 liet de Provinciale Waterstaat haar eerste kanaal graven: het Eemskanaal even ten zuiden van Appingedam. De stad Appingedam verloor hiermee haar belangrijke positie in het vervoer over water. Het Eemskanaal nam een deel van het goederenvervoer over, terwijl het spoor, aangelegd in 1884, een deel van het personenvervoer overnam.

De bedrijvigheid beperkte zich in eerste instantie tot enkele scheepswerven langs het water en bedrijven die voor de eigen behoefte van de inwoners produceerden. Later werd aan de zuid-oostkant van het Nieuwe diep een stoomtimmerfabriek gevestigd, terwijl even ten noorden van de stad op geschikte grond de steenindustrie tot ontwikkeling kwam: maar liefst drie steenfabrieken stonden hier aan de oevers van de Groote Heekt. Verder kwamen er nog twee steenfabrieken in de gemeente voor (zie hoofdstuk 5.3).
De eerste steenfabriek aan de Groote Heekt is in 1873 opgericht en heeft tot het eind van de jaren vijftig dienst gedaan. De tweede heeft van 1879 tot het eind van de jaren zestig gedraaid. Van deze twee fabrieken staan de gebouwen er nog. Met de derde fabriek ging het minder goed. Deze heeft nog geen twintig jaar gewerkt: van 1896 tot 1914, waarna hij is afgebroken.

Deze industriële ontwikkeling leidde tot een verdere groei van de ambachtssector en het winkelbestand.
De bebouwing in deze periode breidt zich uit aansluitend op de reeds bestaande. Het station in het noordwesten van de stad zorgt voor een ontwikkeling aan het tweede deel van de Koningstraat en in diens verlengde de Stationsweg, beide tussen de oude stadskern en het station. Hier komen luxe woningen gebouwd op ruime percelen van rond en net na de eeuwwisseling. Aan de dwars op de Stationsweg staande Noordersingel worden meer eenvoudige huizen van even voor de eeuwwisseling neergezet. Aan de uitvalswegen naar Delfzijl, Groningen en Slochteren ontstaat een aanzet tot lintbebouwing, gevarieerd in type en opzet, voor het merendeel vrijstaand. Op de Monnikenwierde worden drie

begraafplaatsen aangelegd, waaronder een Joodse.

1900-1940
In het eerste kwart van deze eeuw zet de industrialisatie door en groeit de stad gaandeweg uit tot het industriële centrum van Fivelingo. Verhoudingsgewijs stijgt in deze periode het bewonersaantal het meest van alle gemeenten in Noord-Groningen. De belangrijkste bedrijven worden aan het Damsterdiep gevestigd, o.a. Bronsmotorenfabriek (1906), strokartonfabriek de Eendracht (1908), die beide nog in gebruik zijn, en de gasfabriek (ca.1910) en vlasfabriek (1909), tegenwoordig respectievelijk als opslagplaats in gebruik en afgebroken.

Deze groei resulteerde in een forse uitbreiding van het woningbestand. Door de vele bedrijvigheid in de stad Appingedam is onder andere de vraag om arbeiderswoningen groot. In het noorden van de stad laat de "werkliedenvereniging de Harmonie" in het begin van de twintigste eeuw een aantal blokken arbeiderswoningen bouwen aan de Harmoniestraat. Een aantal hiervan is inmiddels grondig verbouwd, het andere deel is vernietigd in de oorlogsjaren en vervangen door nieuwbouw (zie kaart 'Gebieden', 2*).

Aan de zuidkant van de stad ten zuidoosten van het Nieuwe Diep worden eveneens arbeiderswoningen gebouwd. Hier laten o.a. het gemeentelijk woningbedrijf, Bronsmotorenfabriek, strokartonfabriek de Eendracht en de woningbouwcorporatie Patrimonium woningen neerzetten. Deze woningen komen te staan in het gebied dat in het westen wordt begrensd door de Woldweg en in het noorden door de Farmsumerweg.
Aan de Pelikaanstraat, een zijstraat van de Woldweg, liggen drie blokjes met elk vier woningen (tegenwoordig drie), die begin 1900 waarschijnlijk voor de arbeiders van de Eendracht zijn gebouwd. Ook staat er nog een blokje om de hoek van de straat, aan de Woldweg. Al deze woningen zijn echter dusdanig verbouwd, dat er weinig van de oorspronkelijke opzet over is.

De woningcorporatie Patrimonium laat in drie fasen woningwetwoningen neerzetten aan de Patrimoniumstraat (zie 'Gebieden', 3). Rond 1915 komt er direct aan de verharding een blokje woningen (twee- en drie-onder-een-kap). In de jaren twintig wordt aan het andere eind van de straat nog eens een aantal woningen aan de verharding gebouwd en eind jaren dertig wordt het tussenliggende gedeelte van de straat opgevuld. De woningen die hier komen wijken iets terug en hebben een voortuintje, waardoor het strakke straatbeeld doorbroken wordt.

Aan de evenwijdig aan de Woldweg lopende Scharreweersterweg laat motorenfabriek Brons rond 1910 een negental twee-onder-een-kap woningen voor het

personeel bouwen. Twee ervan staan aan de Stedeveldlaan, een zijstraat van de Scharreweersterweg. De woningen zijn symmetrisch van opzet en worden bekroond door een schilddak (zie kaart 'Gebieden', 4).

Het gebied ten oosten van de Scharreweersterweg komt vanaf de jaren twintig tot ontwikkeling. Er ontstaat een rechthoekig stratenpatroon, aansluitend op de Scharreweersterweg en de Farmsumerweg. Voortzetting van de woningwetbouw vindt plaats aan de Prins Hendrikstraat en de haaks erop staande Emmastraat. Hier worden acht woningen van het type twee-onder-een-kap en een van het type drie-onder-een-kap neergezet (zie kaart 'Gebieden', 5). De rest van het gebied wordt in de jaren dertig ingevuld met particuliere woningbouw. De zuidelijke begrenzing ervan wordt gevormd door het Mr. Sijnco Reijndersplein, een rechthoekig pleintje met in het midden twee grasperken omzoomd door bomen. Op dit plein komen drie parallel aan elkaar lopende straten uit (de Dr. Jan ten Brinkstraat, de de Haas Okkenstraat en de Prof. de Blecourtstraat), die het pleintje verbinden met de Farmsumerweg (zie kaart 'Gebieden', 6). In dit gebied staan op dezelfde rooilijn enkele en dubbele woningen met een kleine voor- en achtertuin. Na 1940 wordt het gebied verder aangevuld in zuidelijke richting, aansluitend op het bestaande stratenpatroon. Hier komen hoofdzakelijk woningwetwoningen. De gebieden 5 en 6 vormen samen een gebied met bijzondere (stedebouwkundige) waarden (zie paragraaf 6.2).

In het zuidwesten van de stad komt vanaf de jaren twintig nog een wijkje met arbeiderswoningen tot ontwikkeling (zie kaart 'Gebieden', 7). Dit wijkje wordt in het westen begrensd door het Nieuwe Diep en in het noorden door de Dijkhuizenweg. In eerste instantie komen er woningwetwoningen aan de Westerkade, langs het Nieuwe Diep. Deze woningen liggen in een lint direct aan de verharding en volgen de bocht in de weg. Het strakke, steenachtige karakter van deze kant van de straat staat in sterk contrast met de andere zijde, die grenst aan een groenstrook met bomen langs het water. In de jaren dertig wordt de Karel Doormanstraat min of meer evenwijdig aan de Westerkade aangelegd en wordt een aanvang gemaakt met de bebouwing. Aan weerszijde van de straat komt een opvallend blok met arbeiderswoningen, deels een, deels twee bouwlagen hoog. Beide blokken bevatten acht woningen. Het blok aan de oostzijde wordt halverwege onderbroken door een doorgangspoort en dat aan de westzijde door een hoge stenen trap die naar een portiek op de eerste verdieping leidt waar de ingang is van twee woningen. De rest van de straat wordt tegelijk met de straat dwars erop (de Boeremastraat) na 1940 verder ingevuld met woningwetwoningen.

In het noorden bij het station, aansluitend op de luxe bebouwing aan de Stationsweg, komt de Oranjebuurt (zie

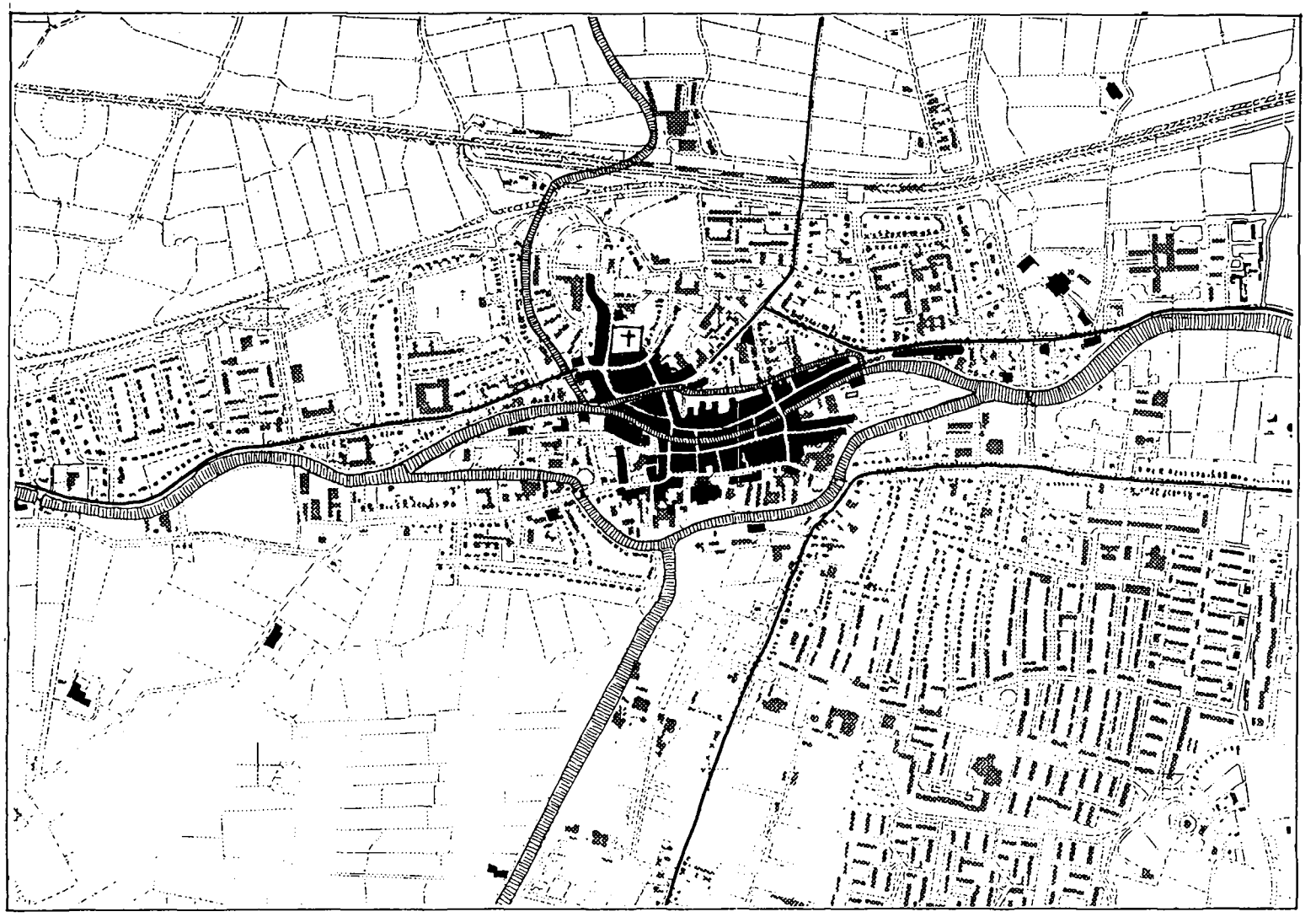

± 1850

APPINGEDAM

0 700 M

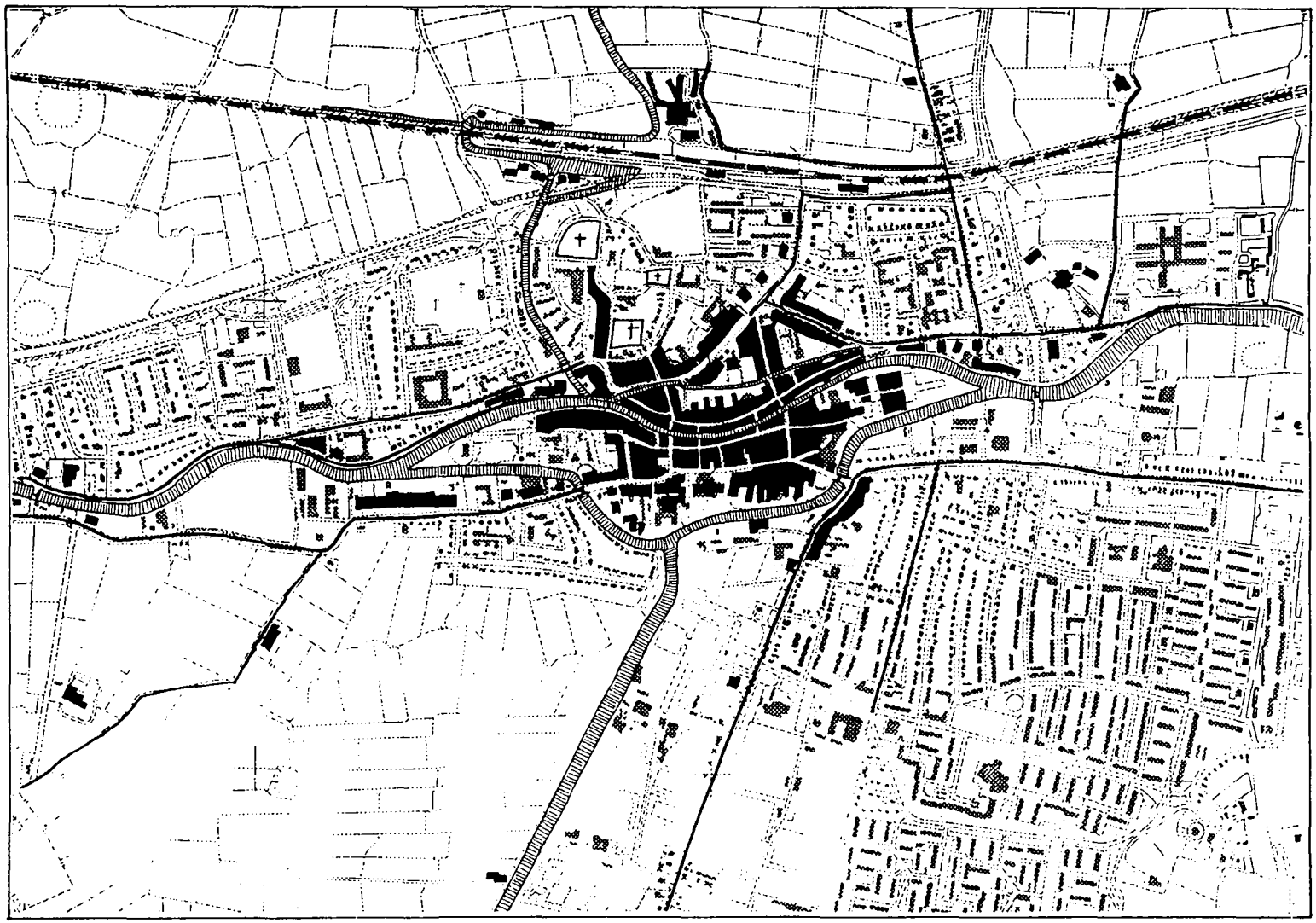

±1900

APPINGEDAM

0 700 M

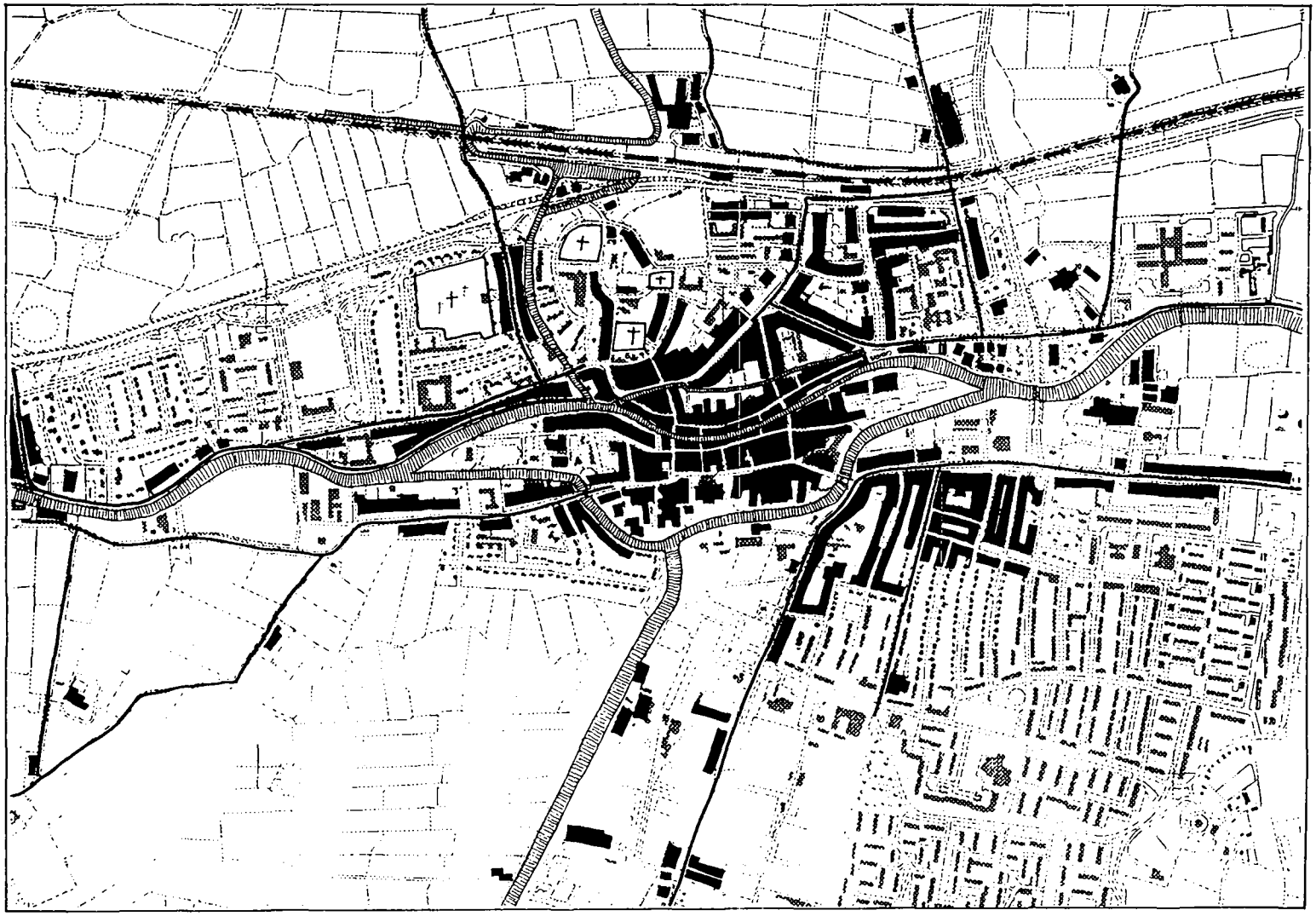

±1940

APPINGEDAM

0 700 M

kaart 'Gebieden', 8) tot ontwikkeling. Deze wijk bestaat voor het merendeel uit vrijstaande 'dertiger-jaren-burgerwoningen' en villa's. Aansluitend op de Stationsweg staan de panden op ruimere percelen (Julianaweg en Wilhelminaweg), verder in de wijk (Prins Hendrikstraat en Emmastraat) wordt de bebouwing verhoudingsgewijs kleiner en eenvoudiger. Een opvallend element vormt de Rijks Hogere Burgerschool aan de Wilhelminaweg (1917, nog steeds voor onderwijsdoeleinden in gebruik).

Een voor die tijd vrij opmerkelijke uitbreiding is de aanleg in 1933 van een sportveld met tribune. Het complex wordt omsloten door de Netweg en de Takenslaan en heeft twee toegangshekken, één aan de Netweg en één recht tegenover de Harmoniestraat. Aan de Netweg worden omstreeks dezelfde tijd eenvoudige, vrijstaande burgerwoningen gebouwd (zie kaart 'Gebieden', 9).

Verder is er in de periode 1900-1940 sprake van lineaire uitbreiding en invulling aan de uitvalswegen zoals de Farmsumerweg, de Woldweg, de Jukwerderweg en langs het Damsterdiep naar Groningen en Delfzijl.

Na 1940 heeft Appingedam zich nog sterk uitgebreid, voornamelijk in zuidoostelijke richting, waarbij de nieuwbouw oprukte tot aan het wierdedorpje Opwierde. Verder heeft de stad zich ten noorden van het Damsterdiep in westelijke richting uitgebreid.

Marsum

Marsum is een radiair wierdedorpje in het noordoosten van de gemeente Appingedam. De wierde heeft een hoogte van 3,1 meter boven NAP en ligt aan het Marsumermaar, een zijtak van het Uitwierdermaar. In tegenstelling tot bijvoorbeeld Tjamsweer en Solwerd ligt Marsum nog geheel vrij van omliggende bebouwing in een agrarische omgeving. De radiaire verkaveling van de wierde zet zich in het omringende landschap voort.

Door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg is Marsum voorgedragen als beschermd dorpsgezicht: "Ondanks gedeeltelijke afgraving aan het begin van deze eeuw is de karakteristieke structuur van de wierde bewaard gebleven. Marsum geldt dan ook als één van de gaafste wierdedorpen in de provincie Groningen. De aanwijzing als beschermd dorpsgezicht is gebaseerd op de belangrijkste karakteristieken: de radiale structuur, de situering van de boerderijen aan de rand van de wierde, de agrarische functie en de relatie met het omliggende landschap" (uit: Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van Marsum als beschermd dorpsgezicht. Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Zeist, 1987).

Voor 1850
Centraal op de wierde staat de kerk die in de twaalfde eeuw is gebouwd. Aan de rand van de wierde staat een aantal boerderijen met het woongedeelte naar het centrum gekeerd en met het bedrijfsgedeelte aan de ringweg. Verder bevinden zich op de wierde nog enkele arbeiderswoningen.

1850-1940
Aan het begin van de twintigste eeuw is de wierde gedeeltelijk afgegraven. De afvoer van de vruchtbare wierdegrond geschiedde per schip, waarvoor vanaf het Marsumermaar een vaart werd gegraven tot aan de wierde. Niet afgegraven werden de toentertijd bebouwde percelen met kerk en boerderijen. In de bebouwing deden zich enkele veranderingen voor: zo verdwenen er circa vijf arbeiderswoningen, terwijl er aan de buitenzijde van de ringweg enkele kleinere boerderijen werden gebouwd.

Opwierde

Opwierde is van oorsprong een wierdedorpje in een agrarische omgeving, gelegen even ten noorden van het Eemskanaal. Na 1940 is het aan Appingedam vastgegroeid en vormt het een onderdeel van de stad.

Voor 1850
Voor 1850 bestaat de dorpsbebouwing uit een dertiende eeuwse kerk die op het hoogste punt van de wierde staat: 2,6 meter boven NAP. Verspreid over de wierde bevinden zich een aantal boerderijen en arbeiderswoningen. De verkaveling is een mengvorm tussen radiair en blokvormig.

1850-1940
Van 1870-1876 wordt net ten zuiden van Opwierde het Eemskanaal gegraven. Over het kanaal komt een brug, waardoor het dorpje een doorgaande verbinding in zuidelijke richting houdt. Vlakbij de brug wordt een aantal vrijstaande woningen gebouwd. Globaal tegenover de kerk wordt in 1874 een school neergezet, die in de jaren dertig wordt uitgebreid (nu dorpshuis). Bij de school komt een onderwijzerswoning (sterk verbouwd).

In het noorden van Opwierde worden aan weerszijden van de ringweg (de Opwierderweg) vrijstaande woningen gebouwd. De woningen aan de binnenkant van de ringweg worden er tussen het einde van de jaren twintig en 1940 neergezet en zijn tamelijk eenvoudig van aard. De woningen aan de buitenzijde van de ringweg zijn na 1940 gesloopt om plaats te maken voor de nieuwbouw van Appingedam. Bij de verbreding van het Eemskanaal is de brug verdwenen, waardoor er geen doorgaande weg naar het zuiden is.

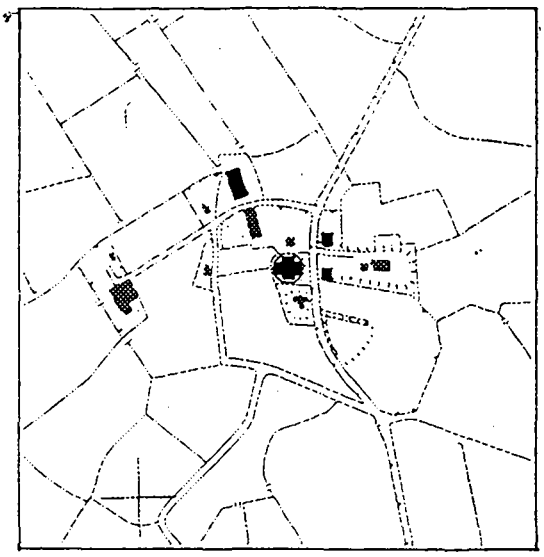

±1850

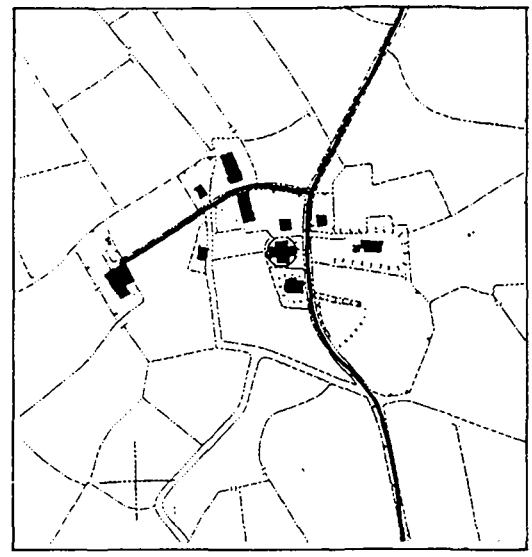

±1940

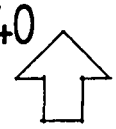

JUKWERD

0 400M

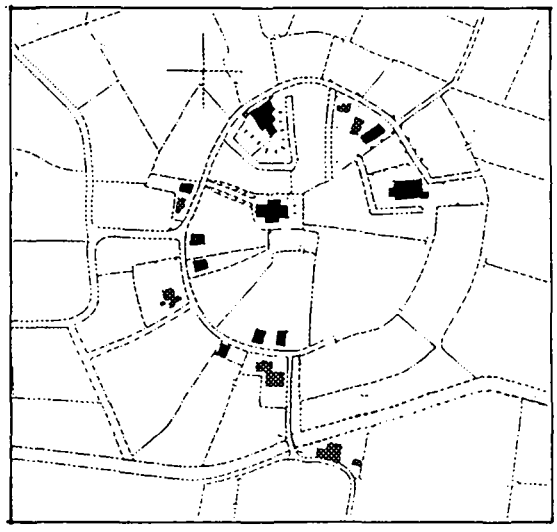

±1850

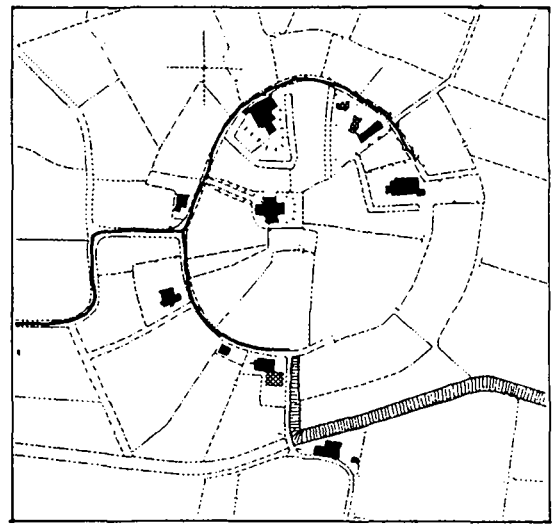

±1940

MARSUM

0 400M

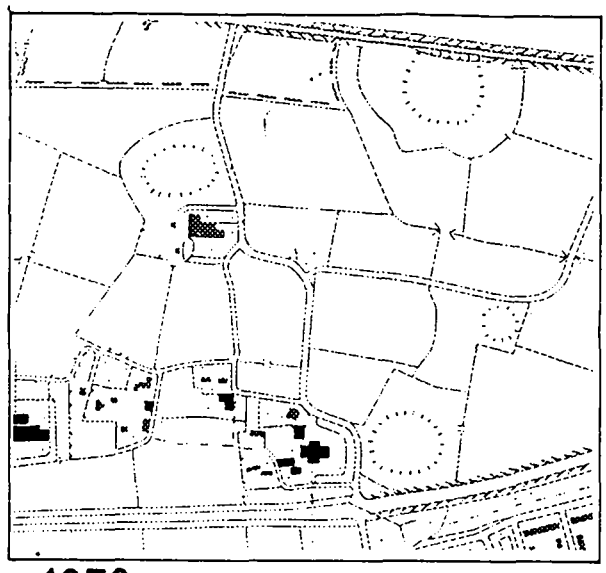

±1850

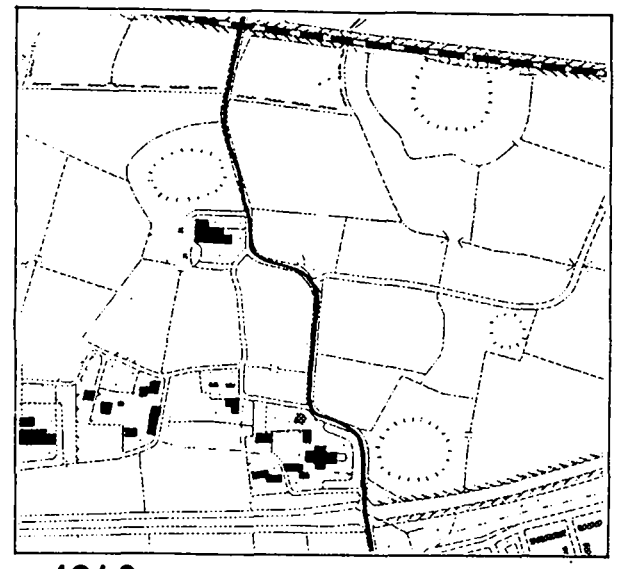

±1940

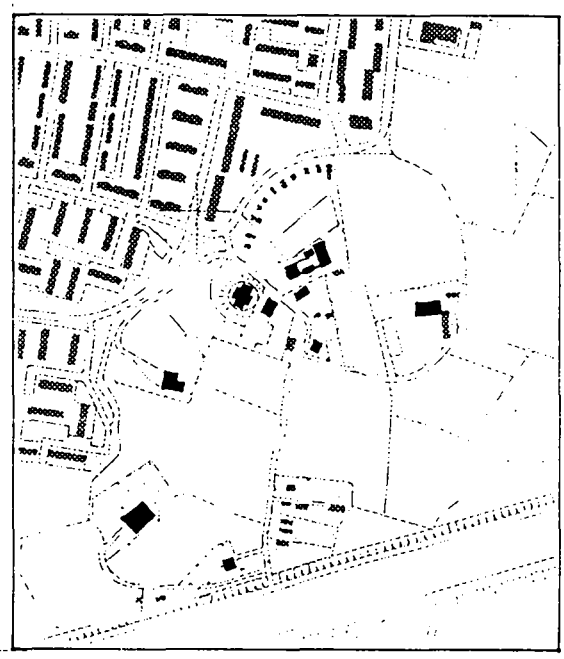

±1850

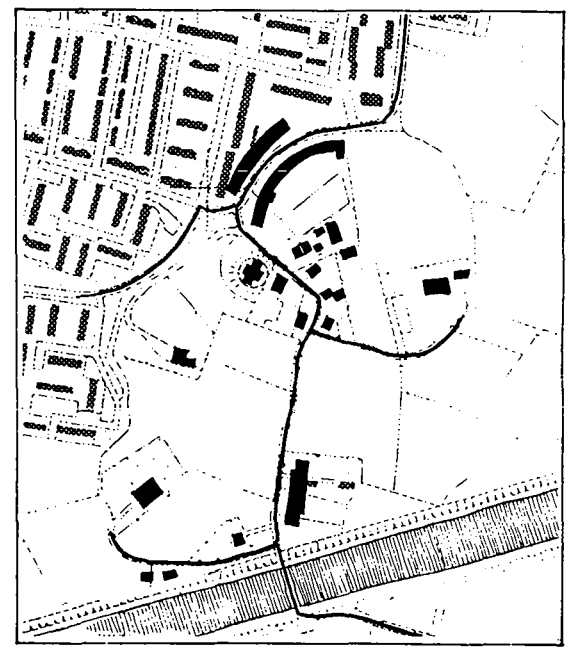

±1940

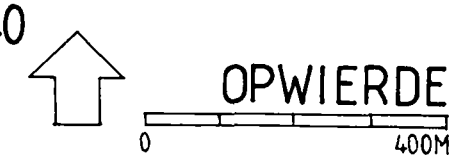

Tjamsweer

Tjamsweer ligt ten noordwesten van Appingedam aan de weg van Appingedam naar Oosterwijtwerd. Het is van oorsprong een wierdedorpje in een agrarische omgeving, maar grenst nu aan de nieuwbouwwijken van de stad. Het wordt hiervan gescheiden door de rijksweg Groningen-Delfzijl.

Voor 1850
Voor 1850 is de bebouwing maar zeer beperkt. In het dorp staat de kerk uit plm. 1538 met achttiende-eeuwse toren en bevinden zich enkele verspreide boerderijen en woningen. De verkaveling vertoont geen duidelijk patroon.

1850-1940
In de laatste helft van de vorige eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw vindt er slechts op bescheiden schaal uitbreiding plaats. Voor het merendeel bestaat de uitbreiding uit vrijstaande woningen en boerderijen. Rond de eeuwwisseling wordt er een blokje van vijf arbeiderswoningen gebouwd, dat zich nu in vervallen staat bevindt en niet meer wordt bewoond.

5.3 Verspreide bebouwing

De verspreide bebouwing in de gemeente Appingedam bestaat uit de gehuchten Garreweer, Jukwerd en Oling en verder uit verspreid voorkomende boerderijen, woningen en voormalige steenfabrieken.

Jukwerd is een wierde in het noorden van de gemeente Appingedam. Het ligt in een agrarische omgeving aan de weg van Appingedam naar Nijenklooster in de gemeente Bierum. De wierde heeft een hoogte van 3,1 meter boven NAP. De bebouwing bestaat uit de dorpskerk (voor 1850 gebouwd) en verder uit enkele woningen en boerderijen, waarvan enkele voor 1850 zijn gebouwd en een aantal tussen 1850-1940.

Garreweer en **Oling** liggen beide ten zuiden van het Damsterdiep en bestaan uit groepjes boerderijen, die voor het merendeel ouder dan 1850 zijn.

De knipklei die in deze gemeente voorkomt, leende zich uitstekend als grondstof voor de steenindustrie. Wegens de vervoersmogelijkheden werden de steenfabrieken aan doorgaande waterwegen gevestigd. Behalve de drie reeds in hoofdstuk 5.2 genoemde steenfabrieken aan de Groote Heekt, stond er ook een steenfabriek in het oosten van de gemeente aan de zuidkant van het Damsterdiep. Deze fabriek is van 1862 tot 1907 in bedrijf geweest en daarna afgebroken en verplaatst naar Middelstum. Verder stond er een steenfabriek aan de noordzijde van het Damsterdiep tussen Tjamsweer en het landgoed Ekenstein.

Deze fabriek was in 1922 opgericht en draaide veertig jaar.

Het landgoed Ekenstein in het uiterste westen van de gemeente Appingedam dateert uit 1648 en was van de familie Eeck, dat ook het nabijgelegen landgoed Rusthoven (1668, gemeente Loppersum) in eigendom had. De borg Ekenstein is in 1870 verbouwd en is tegenwoordig een hotel.

6 Inventarisatie stedebouw en bouwkunst

De inventarisatie van stedebouw en bouwkunst heeft als doel inzicht te krijgen in de stedebouwkundige ontwikkelingen die binnen de gemeente hebben plaatsgevonden en in wat er aan waardevolle structuren, complexen en objecten bewaard is gebleven.
De inventarisatie bestaat uit een stedebouwkundig veldonderzoek en een inventarisatie van de bouwkunst.

6.1 Stedebouwkundig veldonderzoek

Door middel van een stedebouwkundig veldonderzoek worden de globale bevindingen over de ontwikkelingen binnen de verschillende kernen in de gemeente geverifieerd. Wanneer er in een nederzetting in de periode 1850-1940 een noemenswaardige ruimtelijke ontwikkeling heeft plaatsgevonden wordt deze op basis van een stedebouwkundige typologie in kaart gebracht. De stedebouwkundige typologie kent een hoofdindeling naar oorspronkelijke functie en ruimtelijke opbouw. Ze onderscheidt de volgende gebieden:

1 stedelijk ingerichte gebieden
1.1 algemeen (functie: gemengd of wonen)
1.2 stedelijke villagebieden

2 niet-stedelijk ingerichte gebieden
2.1 algemeen (functie: gemengd of wonen)
2.2 tuinwijkachtige ontwikkelingen (functie: wonen)
2.3 villagebieden (functie: wonen)

3 gebieden zonder woonfunctie
3.1 industriegebieden (functie: industrie/bedrijvigheid/handel/verkeer)
3.2 groene gebieden (functie: openluchtrecreatie, begraafplaatsen etc.)

andere aanduidingen:
-lineaire ontwikkelingen (functie: gemengd of wonen)
-bestaande kern voor 1850
-gereconstrueerd gebied
-hoofdinfrastructuur

In de gemeente Appingedam heeft alleen in de stad Appingedam een vermeldenswaardige uitbreiding plaatsgevonden (zie hoofdstuk 6.3, kaart 'Gebieden'). De stedebouwkundige typologie van Appingedam is op de volgende pagina in kaart gebracht.

Bij de rest van de dorpen in de gemeente is een stedebouwkundige typologie achterwege gelaten omdat daar slechts sprake is van verdichting langs het in 1850 al aanwezige stratenpatroon en/of uitbreiding langs bestaande (doorgaande) wegen.

STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

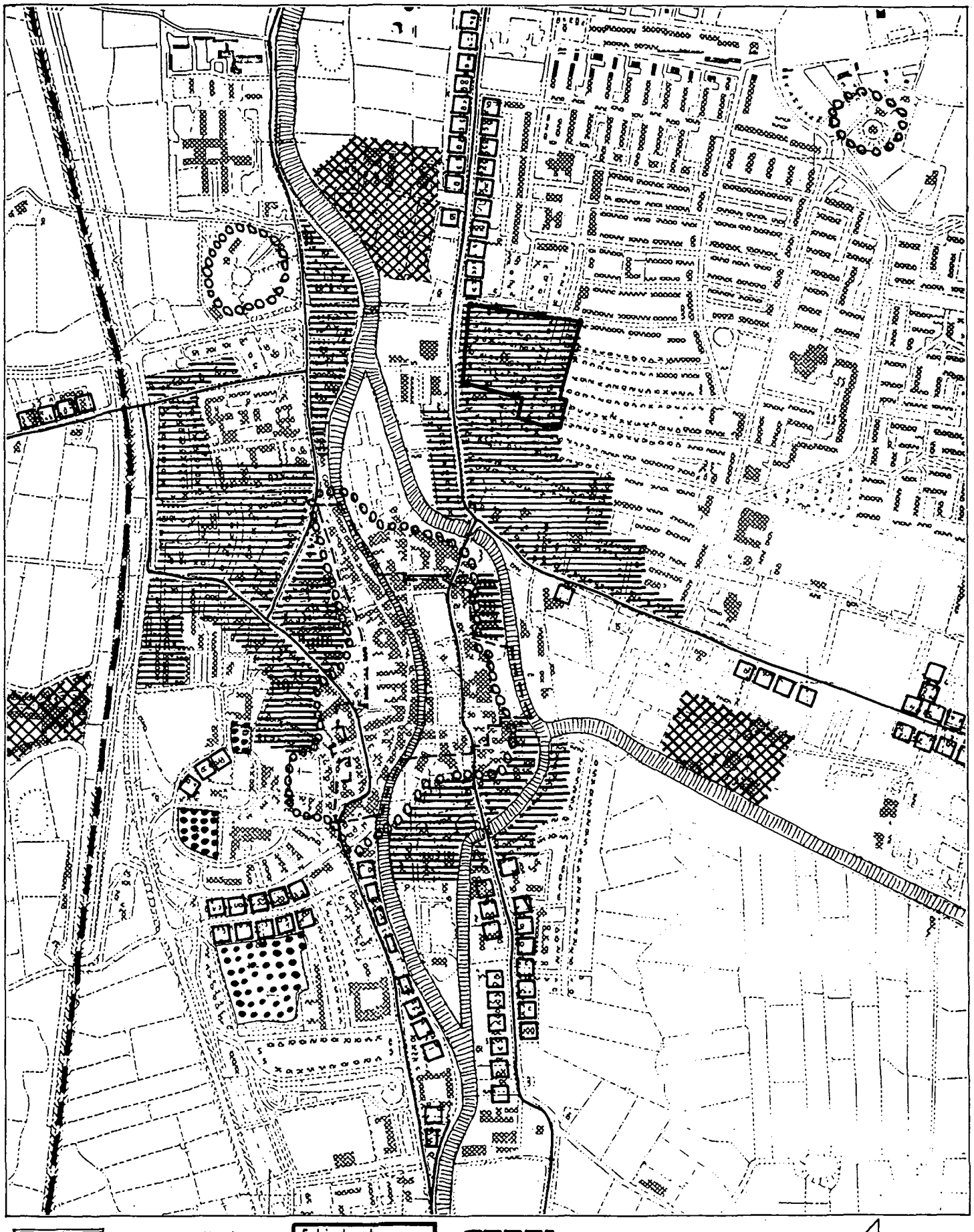

Niet stedelijk algemeen

Gebied met bijzondere waarde

Industrie en bedrijven

Groene gebieden (begraafplaats)

Lineaire ontwikkeling

Hoofdweg

Waterweg

Spoorlijn

Bestaande kern voor 1850

Beschermd stadsgezicht

APPINGEDAM

0 400M

6.2 Gebied met bijzondere (stedebouwkundige) waarden

Op basis van de lokale inventarisatie en het stedebouwkundig veldonderzoek kan worden besloten een bepaald gebied als 'bijzonder' aan te duiden. Een dergelijke waardering heeft als doel enig onderscheid aan te brengen in de aard en kwaliteit van de grote hoeveelheid bebouwd oppervlak in de periode 1850-1940. Om zo'n gebied aan te kunnen duiden zijn de volgende criteria ontwikkeld:
een gebied kan bijzondere waarde hebben vanwege zijn

1 intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit
2 bijzondere historische betekenis
3 stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving
4 gaafheid (van de onder 1 t/m 3 genoemde kwaliteiten)
5 zeldzaamheid (van de onder 1 t/m 3 genoemde kwaliteiten)

In Appingedam is het gebied rond het Mr. Sijnco Reijndersplein aangewezen als bijzonder gebied (zie kaartje stedebouwkundige typologie).

Appingedam: het gebied rond het Mr. S. Reijndersplein

Appingedam heeft vooral na 1940 een forse uitbreiding ondergaan in zuidelijke richting. Deze ontwikkeling begon zich al af te tekenen aan het begin van de twintigste eeuw, met de invulling van het gebied rond het noordelijke deel van de Scharreweersterweg.

Het gebied rond het Mr. Sijnco Reijndersplein wordt voornamelijk gevormd in de jaren dertig. Het wordt in het noorden begrensd door de Farmsumerweg, in het oosten door de Prof. de Blecourtstraat, in het zuiden door het Mr. Sijnco Reijndersplein en in het westen door de Scharreweersterweg. Het gebied bestaat uit een rechthoekig stratenpatroon, met als centraal punt het Mr. S. Reijndersplein, waar alle straten op uitkomen. Het plein is rechthoekig van vorm en heeft in het midden twee in elkaars verlengde liggende grasperken, omzoomd door bomen. In noord-zuid richting lopen drie evenwijdig aan elkaar lopende straten (de Dr. Jan ten Brinkstraat, de de Haas Okkenstraat en de Prof. de Blecourtstraat), die het pleintje verbinden met de Farmsumerweg en aan de westzijde verbindt de Prins Hendrikstraat het met de Scharreweersterweg. In zuidelijke richting loopt, in het verlengde van de Dr. Jan ten Brinkstraat, de Emmastraat, die in de MIP-periode nog maar gedeeltelijk aangelegd is.

De woningen in dit gebied zijn vrijstaand, deels twee- en deels een-onder-een-kap en liggen op dezelfde rooilijn met een kleine voor- en achtertuin. Ze zijn

eenvoudig van opzet en variëren in dakvorm en detaillering. Aan de Dr. Jan ten Brinkstraat en de De Haas Okkenstraat wordt de woonbebouwing af en toe afgewisseld met een winkelpand. Over het algemeen verkeert de bebouwing nog in vrij gave staat.

Aan de Emmastraat/Prins Hendrikstraat ligt een complexje van de woningbouwvereniging, dat bestaat uit acht twee-onder-een-kap woningen en één blokje met drie woningen. Zes woningen liggen symmetrisch gesitueerd aan weerszijde van de Emmastraat en de andere drie vormen aan de overzijde van de Prins Hendrikstraat de beëindiging van het complexje. De woningen zijn onlangs gerenoveerd.

Het gebied valt op door zijn orthogonale stratenpatroon met hier en daar een fraaie doorkijk en zijn combinatie van particuliere woningbouw met woningwetwoningen. Als scheidslijn fungeert het Mr. Sijnco Reijndersplein: ten noorden ervan particuliere bouw, ten zuiden ervan woningwetbouw.

Na 1940 wordt het gebied verder aangevuld in zuidelijke en oostelijke richting, aansluitend op het bestaande rechthoekige stratenpatroon. Ten zuiden van het Mr. S. Reijndersplein komen woningwetwoningen en ten noord-oosten ervan wordt de vrijstaande particuliere woningbouw verder aangevuld.

Criteria voor aanduiding van gebieden met bijzondere waarden

Gebied 1 **Gebied rond het Mr. S. Reijndersplein**

		gebied 1
I	Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit, zoals:	
	1 kwaliteit van het ruimtelijk concept	±
	2 betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/ voorzieningen	
	3 betekenis vanwege architectonische/architectuur-historische kwaliteiten	±
	4 betekenis vanwege specifieke vorm voor specifiek functionele ontwikkeling.	
II	Bijzondere historische betekenis, zoals:	
	1 structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijk uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling	+
	2 betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken	
	3 betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering).	
III	Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:	
	1 betekenis als onderdeel van een groter geheel	+
	2 betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving	
	3 betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel.	
IV	Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)	±
V	Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)	+*

* op regionale schaal

6.3 Inventarisatie van de bouwkunst

De inventarisatie van de bouwkunst heeft als doel de (meest) kenmerkende objecten en complexen voor de ruimtelijke, functionele en architectuur-historische ontwikkelingen in de periode 1850-1940 vast te leggen. Essentieel voor de inventarisatie is dat ze `breed' wordt uitgevoerd. Omdat er in de periode 1850-1940 erg veel gebouwd is heeft de Rijksdienst voor Monumentenzorg als uitgangspunt geformuleerd dat er bij de selectie van objecten/complexen sprake moet zijn van een "herkenbare mate van representativiteit voor de cultuurhistorische ontwikkelingen van de betreffende bouwperiode in de ruimste zin van het woord".

Om het wat overzichtelijker te maken is voor de inventarisatie in de provincie Groningen een onderscheid gemaakt tussen twee categorieën objecten/complexen:

1 die objecten/complexen die een sociaal, economisch of cultuur-historisch belang vertegenwoordigen. Binnen deze categorie vallen objecten/complexen als fabrieken, scholen, kerken, bruggen, boerderijen etc.

2 die objecten die een representatief beeld geven van de woonbebouwing in de verschillende gemeenten.
Daarnaast kan er bij beide categorieën sprake zijn van een extra, de architectonische kwaliteit betreffende, waardering.

Als algemene regel bij de selectie van deze twee categorieën bouwwerken geldt dat ze gaaf moeten zijn. Dat wil zeggen, er mogen aan het bouwwerk geen ingrepen hebben plaatsgevonden die het in zijn grondvorm hebben aangetast. (Gaaf betekent dus niet per se: goed onderhouden.) Er zijn natuurlijk uitzonderingen op de regel. Het gaat dan om voorbeelden van objecten/complexen die zeer schaars zijn in de provincie als geheel of in de gemeenten afzonderlijk. Bij dergelijke voorbeelden wordt het criterium gaafheid vervangen door dat van schaarsheid/zeldzaamheid.

Op de volgende pagina staat een kaart waarop alle in deze gemeente geïnventariseerde objecten met een stip zijn aangegeven (een open stip wil zeggen: dit object heeft geen eigen inventarisatieformulier, het staat bij een ander formulier opgenomen). Tevens zijn op deze kaart de 'Gebieden' van aandacht (zie hoofdstuk 5.2) omlijnd.

De resultaten van de objectinventarisatie zijn verzameld in een aparte bijlage (Inventarisatie van de Bouwkunst), waarin zijn opgenomen een volledige uitdraai van de inventarisatieformulieren, een afbeelding van alle geïnventariseerde objecten en een lijst met adressen van de panden.

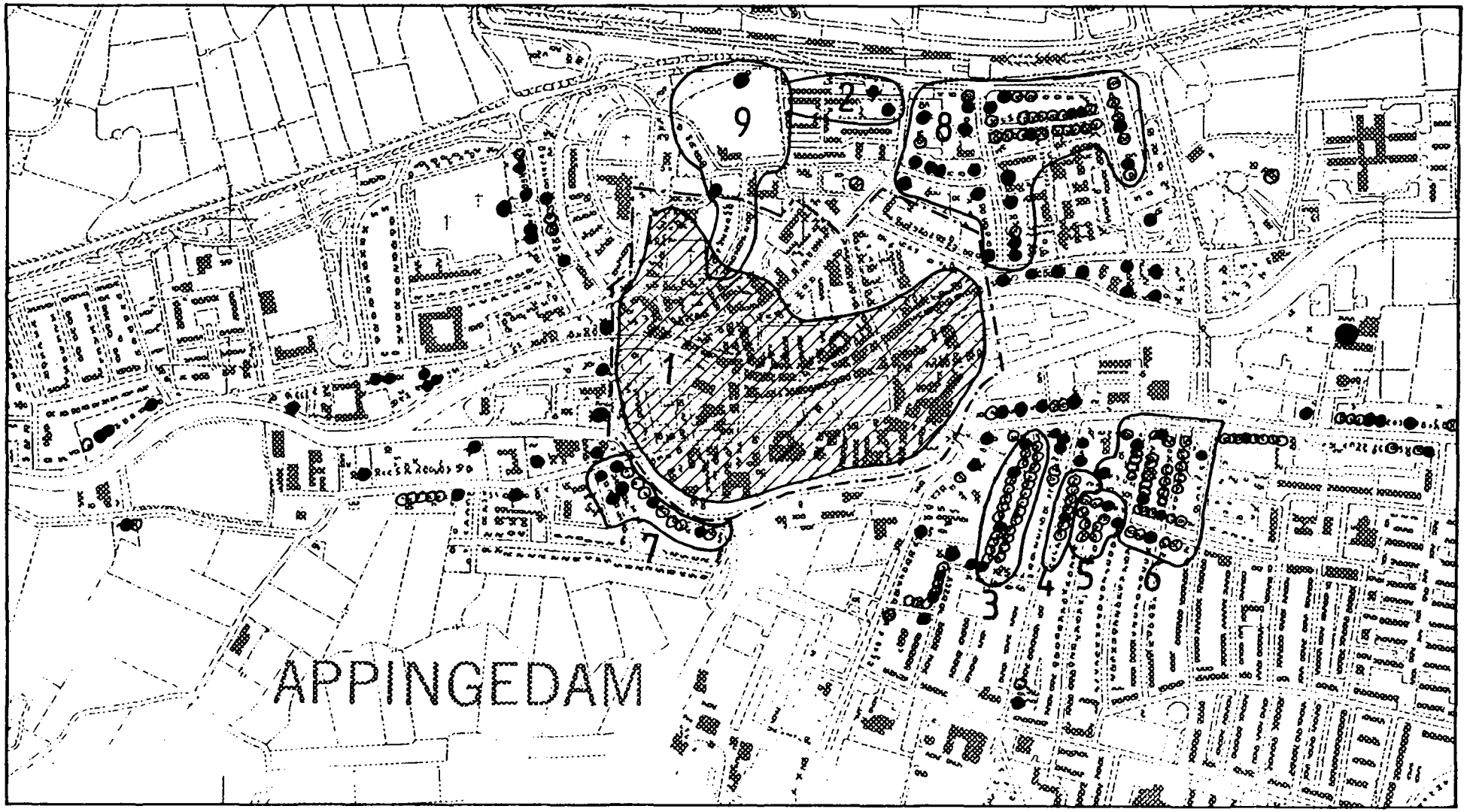

● object dat is opgenomen op een eigen inventarisatieformulier

○ object dat is opgenomen op een inventarisatie-formulier van een ander object

0 500m

APPINGEDAM

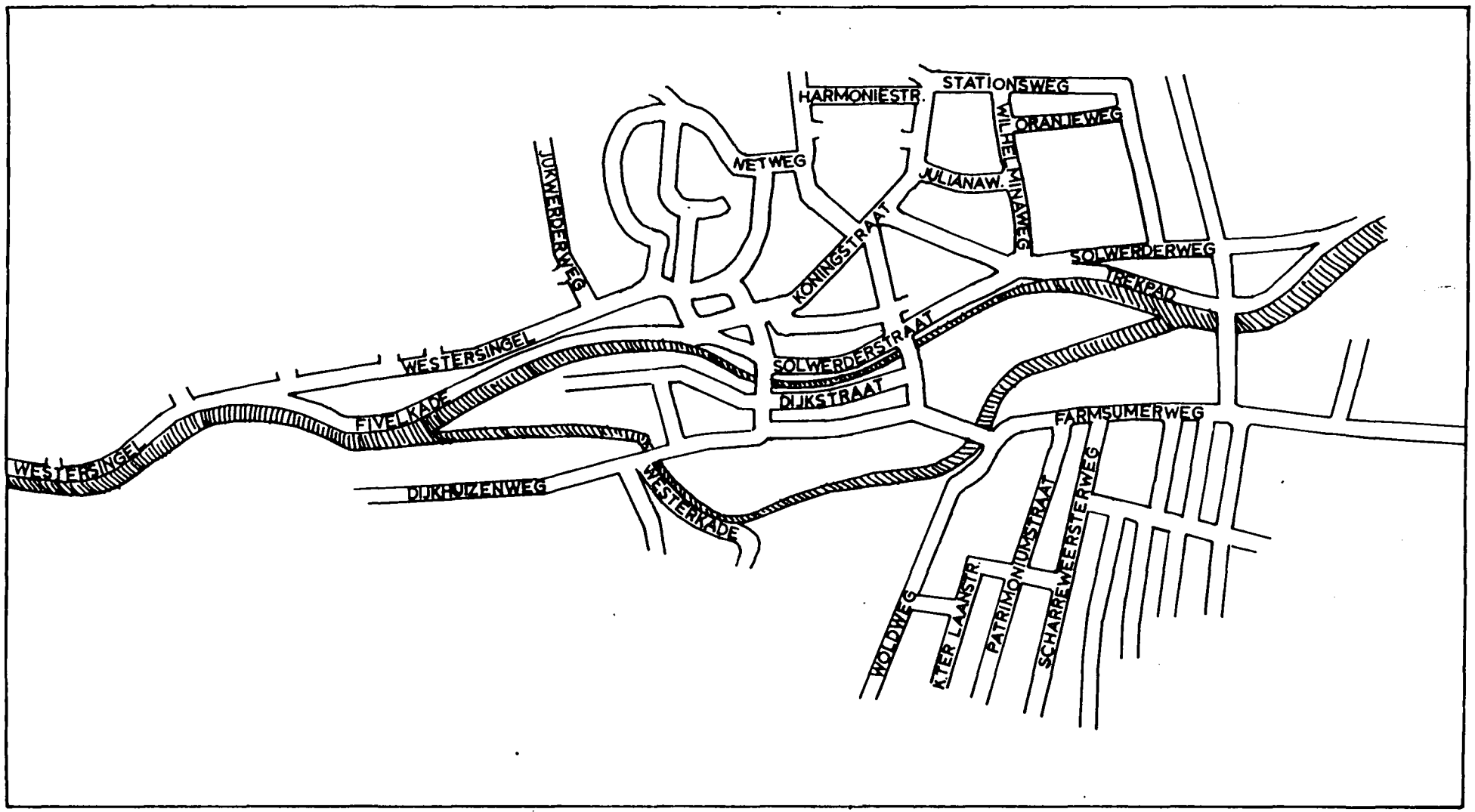

0 500m

APPINGEDAM

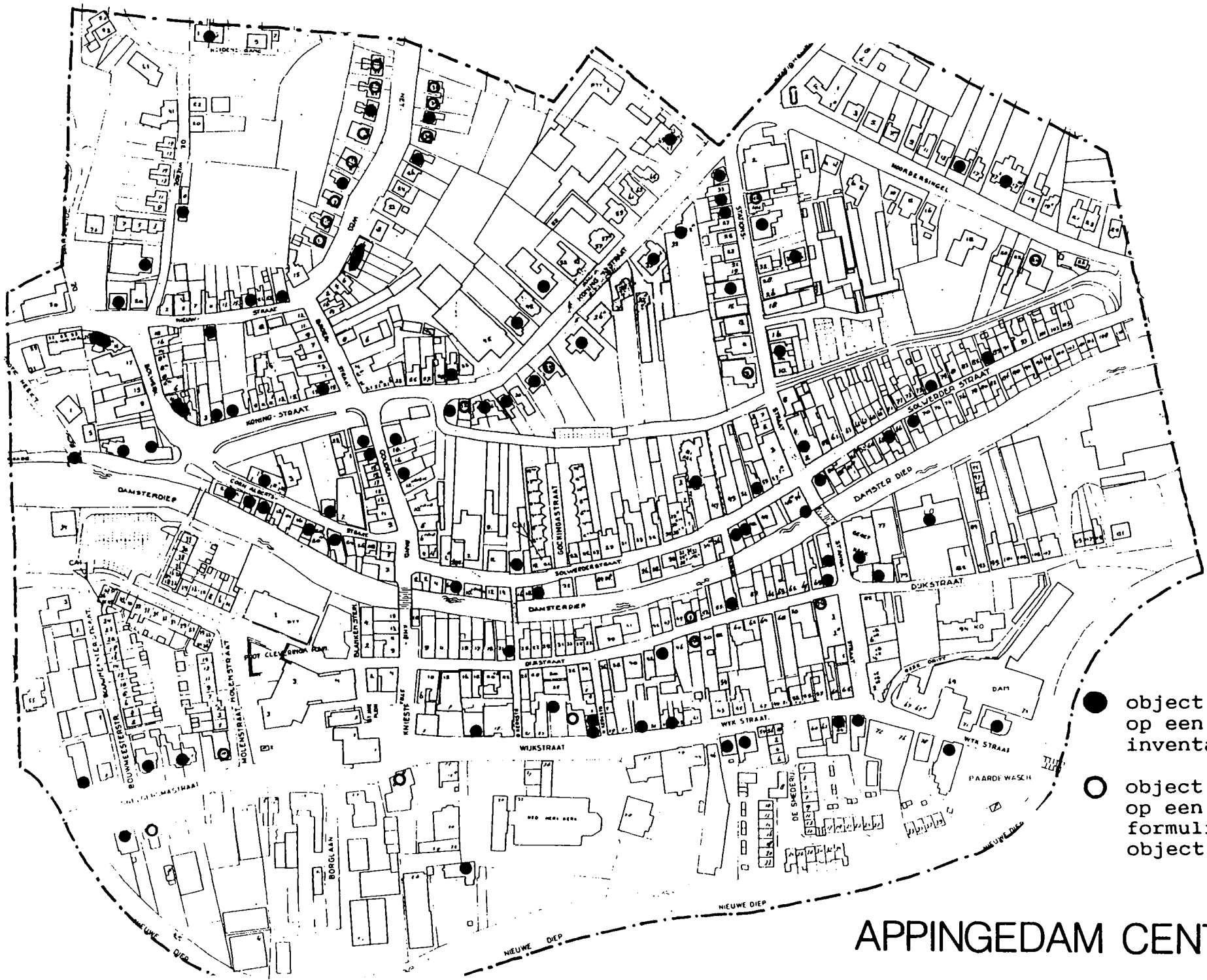

object dat is opgenomen op een eigen inventarisatieformulier

object dat is opgenomen op een inventarisatie-formulier van een ander object

APPINGEDAM CENTRUM

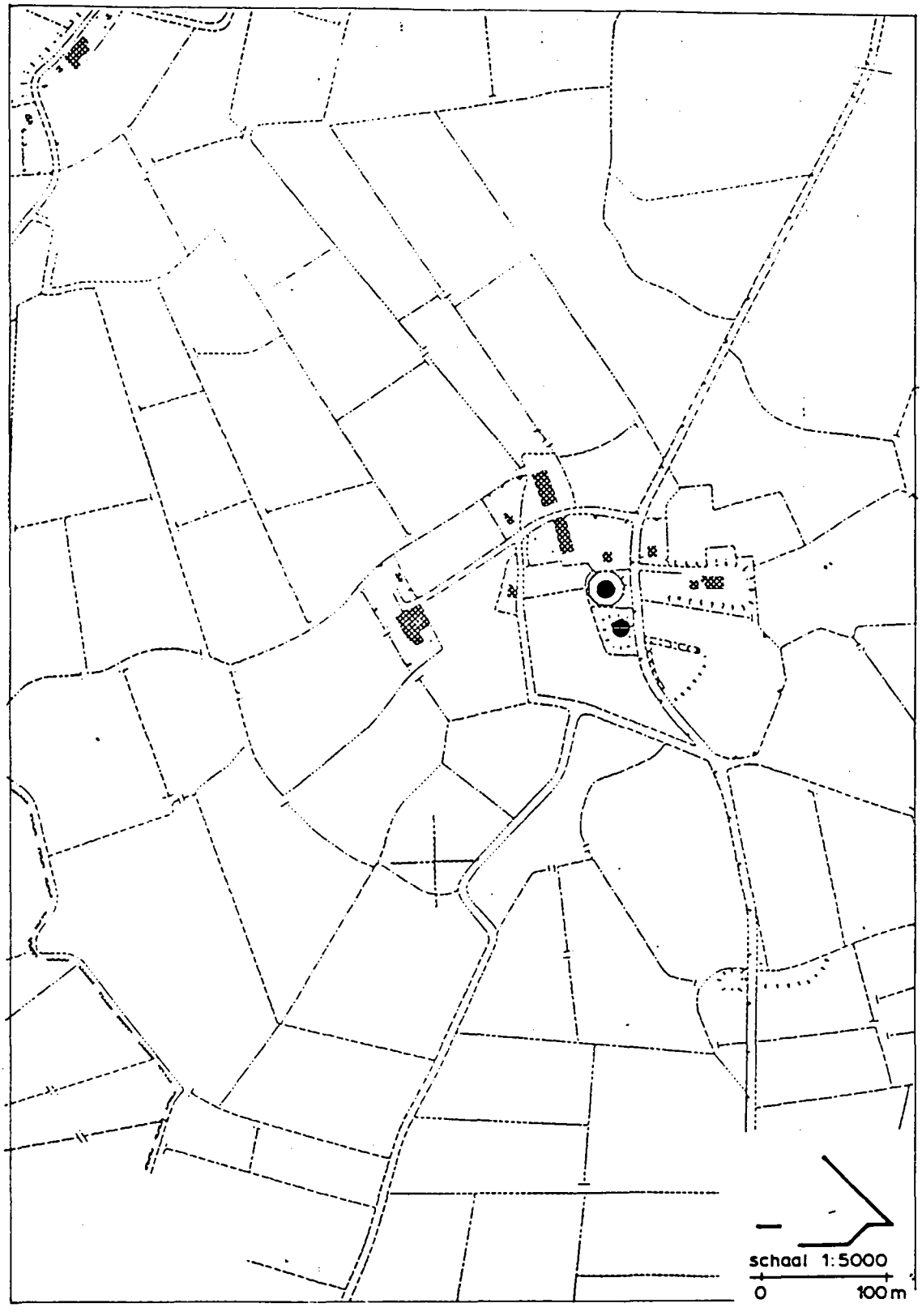

Jukwerd

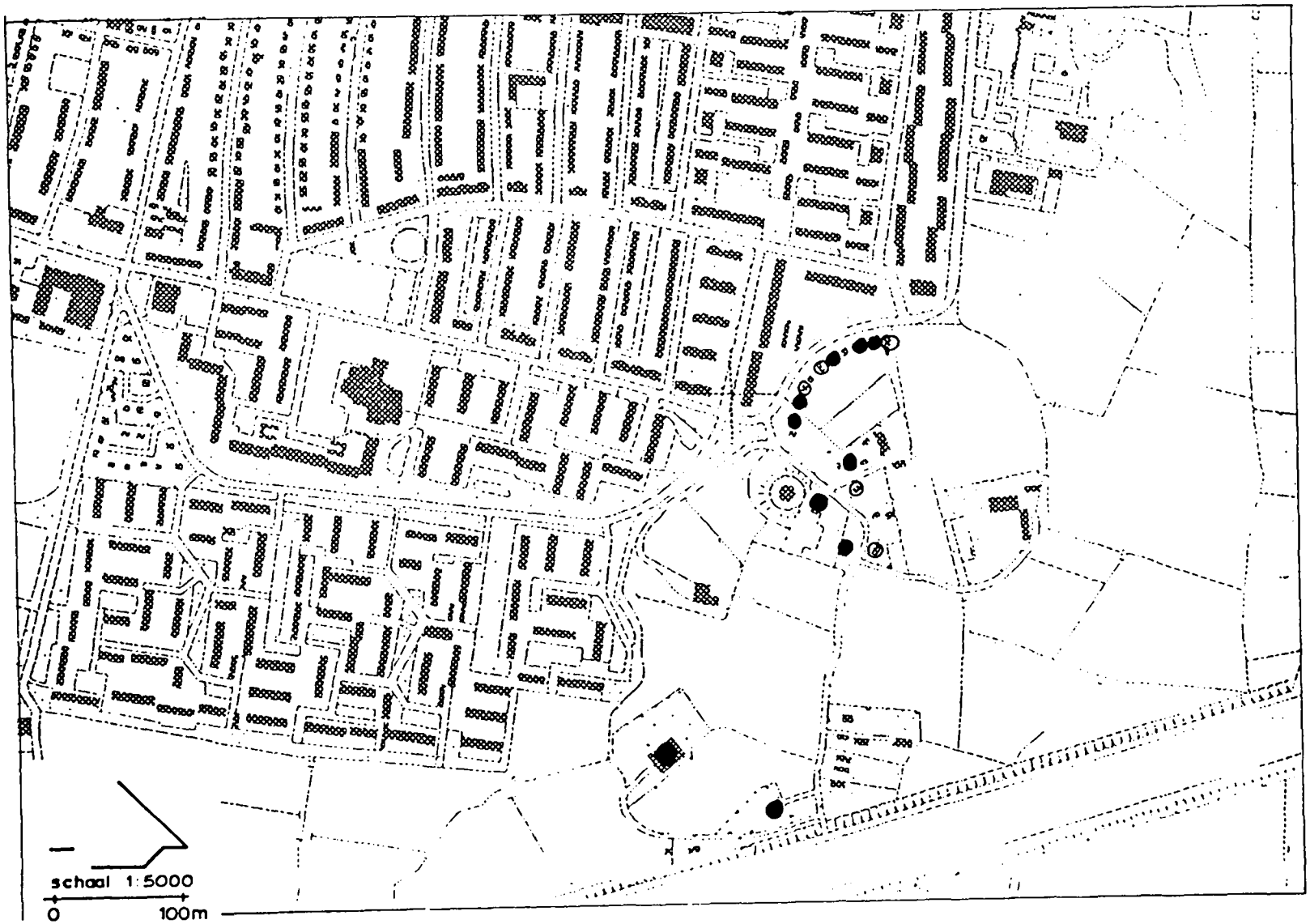

Opwierde

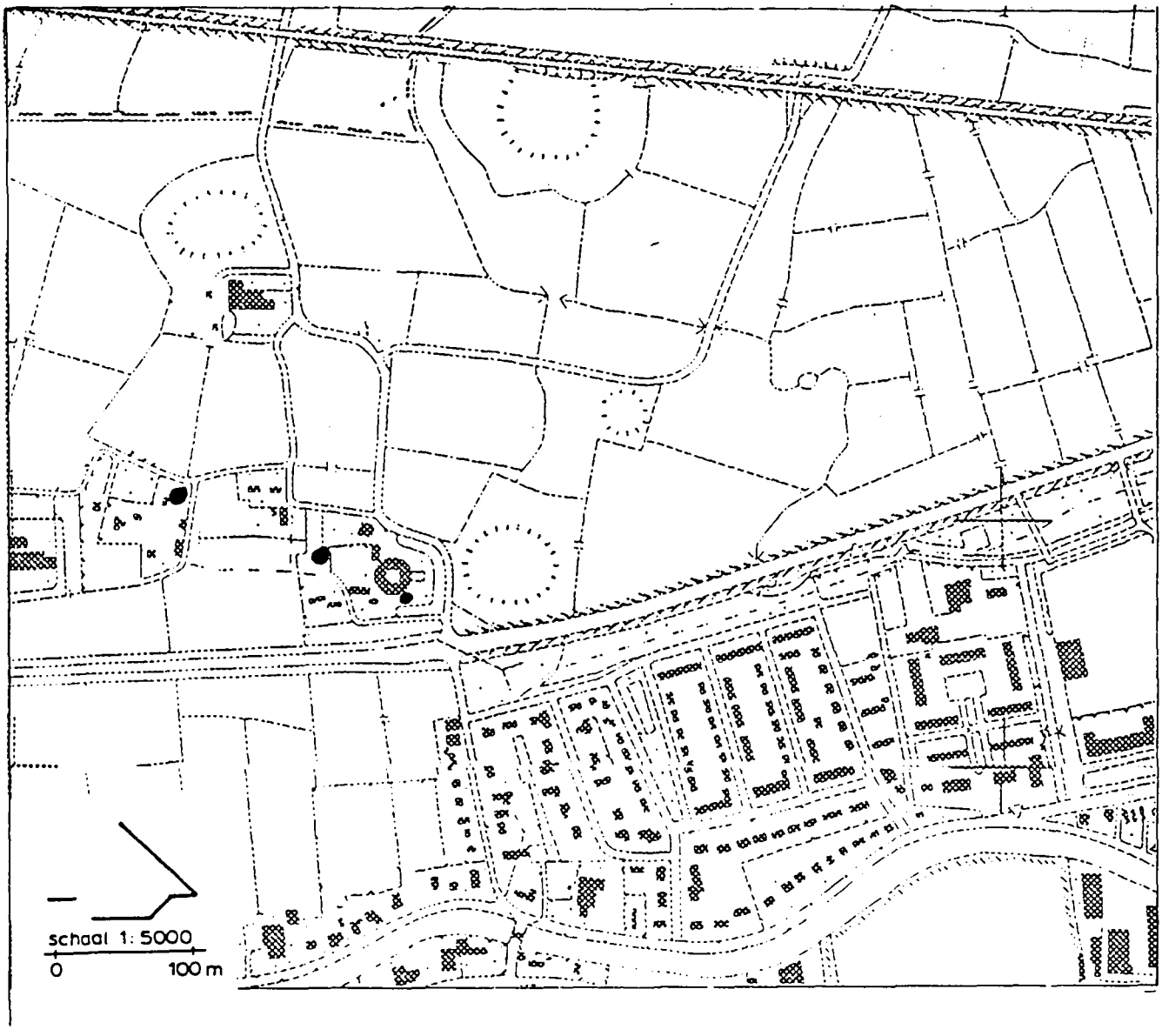

Tjamsweer

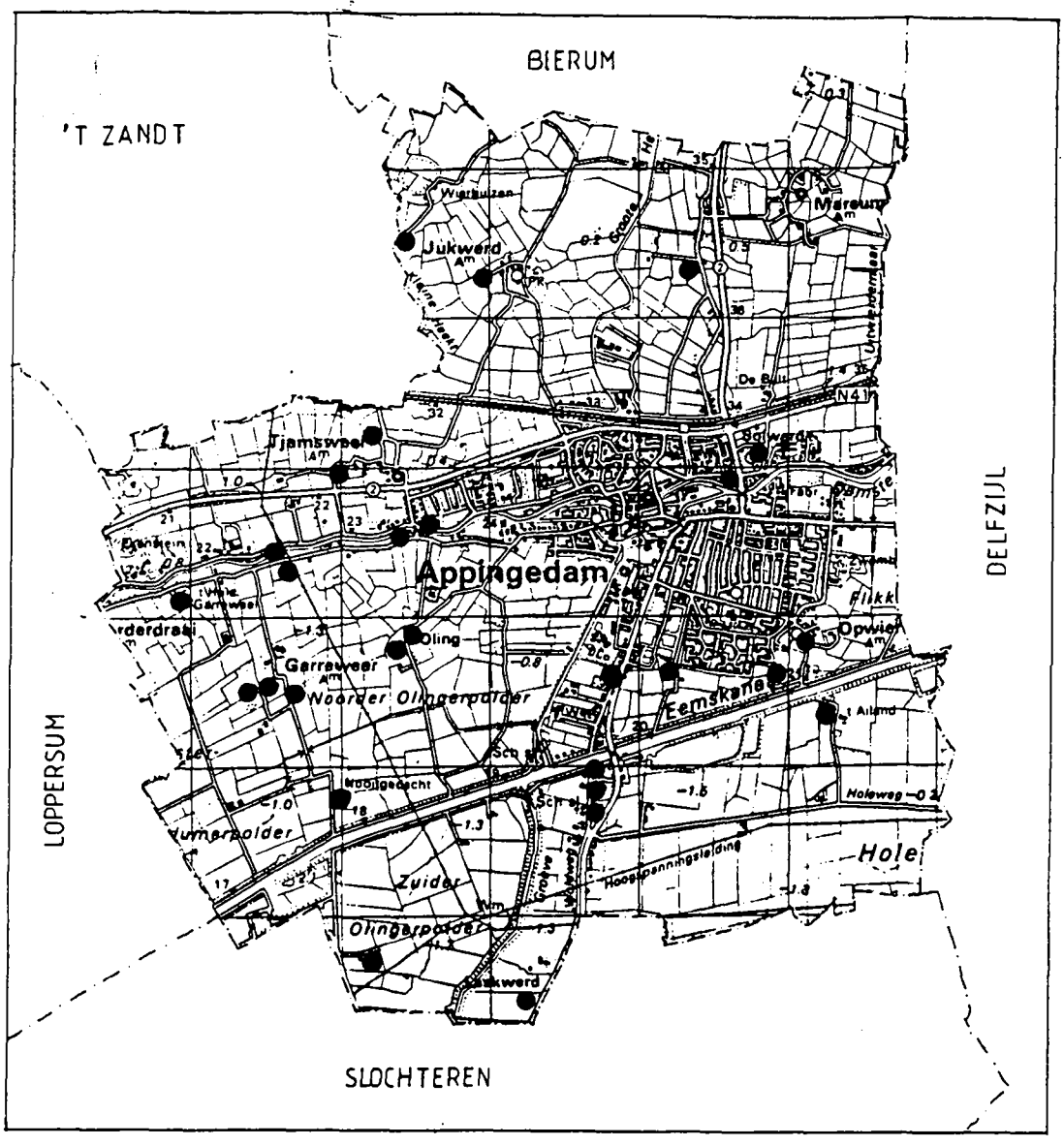

GEINVENTARISEERDE BOERDERIJEN

GEMEENTE
APPINGEDAM

0 1 2,5 KM

Literatuurlijst

- Appingedam. Toelichting bij het besluit tot uitbreiding van het beschermde stadsgezicht Appingedam. Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Zeist, 1987.

- Boer, J. de, Dorpen in Groningen. Provinciale Planologische Dienst van Groningen, 1987.

- Fysische geografie, botanie en ornithologie. "Stedum-Loppersum". Provinciale Planologische Dienst van Groningen, 1985.

- Hartsema, D. en Mollema, W. Met de boderijders naar Groningen. Bedum, 1987.

- Hofstee, E.W., Groningen van grasland naar bouwland 1750-1930. Wageningen, 1985.

- Marsum. Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van Marsum als beschermd dorpsgezicht. Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Zeist, 1987.

- Meijering, J.J. en A. Spakman. Archeologische en cultuurhistorische terreinen in de provincie Groningen. Provinciale Planologische Dienst van Groningen, 1985.

- Provinciale almanak voor Groningen 1985.

- Raamplan waterwegen provincie Groningen. Provincie Groningen, 1978.

- Roeleveld, W., The Groningen coastal area. Amsterdam, 1974.

- Schroor, M., De landelijke lijn. Kavelpatronen en lineaire elementen in het Groninger landschap, cultuurhistorisch bekeken. Provinciale Planologische Dienst van Groningen, 1987.

Kaarten

- Gemeente atlas van de provincie Groningen 1867. Kuyper, J., Leeuwarden-Hugo Suringar.

- Kaart van alle bevaarbare vaarten en kanalen in de provincie Groningen, 1:100.000

- Topografische kaart 1853, 1:50.000.

- Topografische kaart 1905, 1:25.000.

- Topografische kaart 1933, 1:25.000.